

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Eriksson

Ersättning för psykiska besvär
till följd av nära anhörigs död

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Eva Lindell-Frantz

Skadeståndsrätt/Försäkringsrätt

Vt 06

Innehåll

SAMMANFATTNING	4
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte och avgränsning	7
1.2 Metod och material	8
1.3 Disposition	8
2 AVGRÄNSNING AV ÄMNET	9
2.1 Kränkning	9
2.2 Psykiska besvär	10
2.3 Ansvarsbegränsningar	10
2.3.1 Tredjemansskada	10
2.3.2 Adekvat kausalitet	11
2.3.3 Normskyddsläran	12
3 RÄTTSUTVECKLINGEN	13
3.1 Allmänt	13
3.2 NJA 1971 s 78	13
3.3 NJA 1979 s 620	14
3.4 NJA 1993 s 41 I och II	14
3.5 NJA 1996 s 377	15
3.6 NJA 1999 s 632	15
3.7 NJA 2000 s 521	16
3.8 NJA 2003 s 9	17
3.9 NJA 2003 s 508	17
4 2001 ÅRS LAGSTIFTNING	19
4.1 Allmänt	19
4.2 Ny lagregel	19
4.3 Skälet för en ny lagregel	20
4.4 Avgränsning av den lagreglerade ersättningsrätten	20
4.5 Förarbetsuttalandenans räckvidd	22
5 PERSONSKADA	23
5.1 Begreppet personskada	23
5.2 Ersättning för personskada	23
5.3 Bevislättnad	24
6 NÄRSTÅENDEBEGREPPET	27

6.1	Allmänt	27
6.2	Den ersättningsberättigade kretsen	27
7	ERSÄTTNINGSNIVÅN	29
7.1	Rättsutvecklingen före lagändringen	29
7.2	Lagmotiven	29
7.3	Den fortsatta rättsutvecklingen	30
8	TRAFIKSKADENÄMNDEN	32
8.1	Allmänt	32
8.2	Arbetsgruppens förslag	33
8.3	Cirkulärreferat	34
8.3.1	Cirkulärreferat 1-2003	34
8.3.2	Cirkulärreferat 2-2003	35
8.3.3	Cirkulärreferat 3-2003	35
8.3.4	Cirkulärreferat 4-2003	35
8.3.5	Cirkulärreferat 5-2003	36
8.3.6	Cirkulärreferat 6-2003	36
8.3.7	Cirkulärreferat 7-2003	36
8.3.8	Cirkulärreferat 8-2003	37
8.3.9	Cirkulärreferat 9-2003	37
8.3.10	Cirkulärreferat 1-2004	38
8.3.11	Cirkulärreferat 2-2004	38
8.3.12	Cirkulärreferat 3-2004	38
9	DISKUSSION OCH SLUTSATSER	40
9.1	SkL 5 kap 2 § 1 st p 3	40
9.1.1	Tydlig och praktisk lagregel	40
9.1.2	Bevislättnad	41
9.1.3	Närståendekretsen	42
9.2	Praxis	43
9.2.1	Makar och sambor	44
9.2.2	Barn och föräldrar	44
9.2.3	Styvföräldrar och styvbarn	44
9.2.4	Mor- och farföräldrar samt barnbarn	45
9.2.5	Syskon	45
9.2.6	Styvsyskon	46
9.2.7	Schablonersättning	47
9.3	Framtida utveckling	48
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	52
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	54

Sammanfattning

Med anledning av proposition 2000/01:68 genomfördes ändringar i skadeståndslagen, som tillerkänner nära anhörig till den som avlidit på grund av personskada genom SkL 5 kap 2 § 1 st p 3 en lagstadgad rätt till ersättning för egen personskada med anledning av dödsfallet. Alla grader av oaktsamhet, även strikt ansvar, grundar numera rätt till ersättning för efterlevande.

En efterlevande som stått den avlidne särskilt nära och därvid drabbats av en egen personskada kan enligt det aktuella stadgandet kräva skadestånd av skadevållaren för både ekonomisk och ideell skada. Med hänvisning till NJA 2000 s 521 fastslogs i proposition 2000/01:68 en bevislättning för psykiska besvär av övergående natur. Sveda och värk avseende sorg och saknad samt normala belopp för inkomstförlust och kostnader kan alltså ersättas utan att det krävs läkarintyg eller annan närmare utredning. TSN tillämpar ett schablonbelopp om 25 000 kr. Ersättning för bestående men samt för särskilda olägenheter kan utgå efter särskild utredning. Här torde emellertid även i fortsättningen krävas att besvären är medicinskt påvisbara.

Lagstiftaren har valt att inte definiera begreppet ”särskild närstående” i lagtexten utan nöjt sig med att kommentera begreppet i förarbetena, där det framgår att ersättning enligt lagrummet är förbehållen den krets av efterlevande som stod den avlidne särskilt nära, främst make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar. I första hand avses då medlemmar i samma etablerade hushållsgemenskap som den som ryckts bort genom dödsfallet. I vissa fall kan emellertid även andra personer komma i fråga för ersättning, t.ex. syskon som inte är sammanboende med den döde. Denna metod har lett till oklarheter vad gäller begreppets tolkning.

TSN har publicerat tolv cirkulärreferat, där nämnden har yttrat sig om ersättning till särskild närstående enligt 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen. Ett av dessa cirkulärreferat har överklagats och ligger i tingsrätten i väntan på avgörande.

Förord

Jag vill här rikta ett tack min handledare Eva Lindell-Frantz för stöd och synpunkter under arbetets gång. Jag vill även tacka Johan Pieplow skaderegleringschef på personskador If , Marie Svendenius jurist på Trafikskadenämnden och Urban Bergman jurist på Länsförsäkringar för värdefull hjälp med upplysningar och material.

Ett stort tack även till Er andra som jag varit i kontakt med under arbetets gång.

Lund, mars 2006

Anna Eriksson

Förkortningar

Cirk ref

Dnr

HD

JT

JustR

NFT

NJA

Prop

SFS

SkL

SOU

SvJT

TR

TSN

Cirkulärreferat

Diarienummer

Högsta domstolen

Juridisk tidskrift

Justitieråd

Nordisk försäkringstidskrift

Nytt Juridiskt Arkiv I

Proposition

Svensk författningssamling

Skadeståndslagen (SFS 1972:207)

Statens offentliga utredningar

Svensk Juristtidning

Tingsrätten

Trafikskadenämnden

1 Inledning

1.1 Syfte och avgränsning

Syftet med föreliggande uppsats är att ge läsaren en fördjupad inblick i den svenska ersättningsrätten för psykiska besvär vid anhörigs död. Detta genom en historisk tillbakablick på de utvecklingsprocesser och tankar som legat bakom gällande regleringar, samt modern praxis och utvecklingen av denna. Särskild vikt har lagts vid hur den ersättningsberättigade kretsen har avgränsats samt på vilket sätt lagstiftaren har valt att utforma den lagstadgade ersättningsrätten.

Jag kommer att begränsa min uppsats till att behandla ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död och då inrikta mig på den ideella delen av ersättningen. Således kommer jag inte närmare att beröra den rent ekonomiska delen av ersättningsrätten. Vidare kommer jag inte heller att behandla 5 kap 2 § 1 p som behandlar ersättning för begravningskostnader och andra kostnader till följd av dödsfallet eller 2 p som behandlar förlust av underhåll. Möjligheten till jämkning vid ersättning av personskada är inte heller något som jag kommer att behandla.

Jag har även valt att begränsa mig till svensk rätt och kommer därför inte att göra några komparativa bedömningar eller behandla den pågående harmoniseringen av de rättsliga reglerna på försäkringsrättens område

I princip är det de allmänna domstolarna som prövar krav på skadestånd vid personskada och det har i förarbetena påpekats att rättsutvecklingen ytterst bör styras av dem. Försäkringsväsendet har brett ut sig och i flertalet fall täcks skadan av en försäkring. Normalt regleras skadan därmed i första hand av ett försäkringsbolag och det är vanligare att ersättning utgår ur en ansvarsförsäkring eller trafikförsäkring, än att det betalas av den skadeståndskyldige själv med egna medel. Ansvarsförsäkringens personskadenämnd, Statens skaderegleringsnämnd, Trafikskadenämnden (TSN) samt Brottsoffermyndigheten har alla som uppgift att, var och en inom sitt område, verka för en enhetlig och skälig personskadereglering. De flesta av dessa nämnder har en rådgivande karaktär. Ingen kritik har framförts i förarbetena mot skadeprovningens konfliktlösande verksamhet. Nämnderna har utarbetat en praxis, vilken både domstolar och försäkringsbolag i stor utsträckning tar hänsyn till. TSN:s tabeller har haft stort inflytande på rättspraxis och därför behandlas i korthet nämnden och dess verksamhet närmare. Utanför uppsatsen lämnas de övriga nämndernas verksamhet.

1.2 Metod och material

Den metod som brukats för denna framställning är i första hand av traditionell juridisk art, det vill säga studier av lagstiftning, förarbeten, praxis och litteratur på det aktuella området samt analys och slutsatser baserade på detta material.

Förutom de traditionella källorna lagtext, förordningar, direktiv, föreskrifter, förarbeten, praxis och doktrin har jag använt mig av facklitteratur och facktidskrifter med anknytning till rättsområdet. En del material och uppgifter har insamlats från internetkällor. För att få en bild av problemkomplexet kring anhörighetsersättning och de olika uppfattningarna om denna har jag haft ett flertal kontakter med berörda aktörer. Samtalen vid dessa kontakter har förts i diskussionsform med inriktning främst mot vad som avses med särskild närstående och vad denna ersättningsform får för konsekvenser. Använt material till uppsatsen är insamlat för tid fram till september 2005. Det material som använts och Den rättspraxis som refererats är samtliga publicerade fall inom området fram till september 2005.

1.3 Disposition

Framställningen inleds med en inledande avgränsning av ämnet, där diskussioner som förts i samband med anhörighetsersättningens utveckling tas upp. Därefter följer en genomgång av ersättningsformens utveckling i rättspraxis. I kapitel 5 och i det följande kapitlet presenteras lagförslaget för ersättning till särskild närstående. Begreppet ”särskild närstående” behandlas i kapitel 7 och hur detta har tolkats av TNS i kapitel 9. Kapitel 8 behandlar ersättningens storlek och uppsatsen avslutas med en analys och slutsatser i kapitel 10.

2 Avgränsning av ämnet

När en person underrättas om att en nära anhörig har dött är det naturligt att beskedet ger upphov till någon form av psykisk påverkan, oavsett hur den anhörige avlidit. Detta kan yttra sig i att personen drabbas av chock, depression eller djup sorg. Enligt tidigare svensk rättstradition har det varit mycket svårt, om inte omöjligt, att få ersättning från skadevållaren för dessa besvär. Skadetyperna hänförs till kategorin ideell skada. För att få ersättning för denna kategori krävs i princip stöd i lag.¹

Ideell skada skiljer sig från ekonomisk skada, på så sätt att ekonomisk skada utgörs av ekonomiska förluster av olika slag, såsom t.ex. kostnader för inkomstförlust och intrång i näringsverksamhet, medan ideell skada utgörs av skador som inte är av ekonomisk natur, främst kränkningar av den personliga integriteten samt fysiskt och psykiskt lidande i samband med personskador. Gränsen mellan de båda skadetyperna är delvis flytande, men utmärkande för den ideella skadan är att den inte är möjlig att mäta i pengar på samma sätt som den ekonomiska skadan.²

2.1 Kränkning

Enligt SkL 2 kap 3 § utgår ersättning för den integritetskränkning som någon utsatts för genom brott mot dennes integritet, frihet, frid eller ära. Det var tidigare oklart om ersättning kunde utgå för den ”kränkning” som någon kan känna då en nära anhörig har dödat genom ett brott mot dennes person. Genom NJA 1993 s 41 I och II klargjordes emellertid att bestämmelsen tar sikte på den integritetskränkning som någon har utsatts för genom brott mot dennes personliga frihet, frid och ära och inte kan anses ge rätt till ersättning för det lidande som därigenom tillfogas någon annan.

Kommittén om ideell skada påpekade dock att när avsikten med brottet är att skada just den som stått den anhörige särskilt nära och denne därigenom tillfogas psykiska besvär, torde gärningsmannen kunna dömas också för ”psykisk misshandel” av denne närstående. Under dessa förhållanden kan kränkingsersättning alltså utgå till den närstående.³ Då kränkingsersättning faller utanför det valda ämnet, kommer jag inte närmare gå in på denna form av ersättning.

¹ Prop 2000/01:68 s 17.

² Prop 2000/01:68 s 17.

³ SOU 1995:33 s 395.

2.2 Psykiska besvär

I svensk skadeståndsrätt har sedan länge erkänts att psykiska besvär till följd av en fysisk skada är att anse som personskada.⁴ Det gäller även om den fysiska skadan är lindrig. En förutsättning för rätt till skadestånd är emellertid att de psykiska besvären till sin natur är sådana att de utgör en påräknelig följd av den fysiska skadan.⁵ Genom rättsfallet NJA 1971 s 78 klargjordes att även psykiska besvär som tillfogats någon utan samband med en kroppsskada, såsom vid en obehaglig upplevelse, skall betraktas som personskada.

2.3 Ansvarsbegränsningar

Förutsättningarna för att skadestånd skall utgå vid psykisk chock och annat psykiskt lidande utan samband med fysisk skada skiljer sig i hög grad från de förutsättningar som gäller vid rent fysiska skador, eftersom det i större utsträckning uppkommer frågor om skyddat intresse, adekvans, bestämning av vad som skall anses utgöra skada och om beräkning av ersättning.⁶

Psykisk chock eller andra psykiska besvär anses som personskada, om dessa besvär utgör en medicinskt påvisbar effekt. För rätt till skadestånd krävs också att de psykiska besvären har orsakats av en skadeståndsgrundande handling. Det är emellertid inte tillräckligt att enbart detta orsakssamband finns, eftersom ett så vidsträckt skadeståndsansvar har ansetts kunna föra alltför långt och innebära att alltför oväntade och avlägsna skadeföljder ersätts. För att förhindra detta har olika ansvarsbegränsningar uppställts i doktrin och rättspraxis.⁷

2.3.1 Tredjemansskada

En sådan ansvarsbegränsning ligger i grundsatsen att skadestånd utgår endast till den som omedelbart, eller direkt, drabbas av en skada. En ekonomisk förlust som är en följd av att någon annan har tillfogats person- eller sakskada räknas inte som en ren förmögenhetsskada utan som en s.k. tredjemansskada. En sådan tredjemansskada är enligt skadeståndslagen ersättningsgill när det gäller ersättning till efterlevande för begravningskostnader och för förlust av underhåll till följd av att någon har dödats (se SkL 5 kap 2 §).

Det har länge varit oklart om även personskada som tillfogats någon till följd av någon annans person- eller sakskada är att anse som en

⁴ Se t.ex. NJA 1937 s 277, NJA 1938 s 233 och NJA 1939 s 620.

⁵ SOU 1995:33 s 130.

⁶ Hellner, Johansson, Skadeståndsrätt s 398.

⁷ SOU 1995:33 s 377f, prop 2000/01:68 s 30.

tredjemanssskada och därför inte ersättningsgill.⁸ I rättsfallen NJA 1993 s 41 I och II uttalade emellertid HD att den vedertagna principen i svensk rätt att tredjemanssskada inte ersätts har sitt väsentliga tillämpningsområde i sådana fall när tredje man drabbas av allmän förmögenhetsskada till följd av att någon annan lidit en fysisk skada och kan i vart fall inte i sig anses hindra skadestånd till den som själv tillfogats personskada.⁹

I SOU 1995:33 ifrågasätts om det överhuvudtaget är lämpligt att ge sig in i diskussioner kring om psykiska besvär till följd av närståendes död skall definieras som en tredjemanssskada eller inte. Kommittén påpekar att det skulle vara begreppsjurisprudens om man låter svaret på denna fråga vara avgörande för om skadestånd skall utgå eller inte. Enligt kommittén lämpar sig alltså inte tredjemanssskadebegreppet, som gräns mellan ersättningsvärda och icke ersättningsvärda fall.¹⁰

2.3.2 Adekvat kausalitet

I rättsfallet NJA 1993 s 41 I och II uttalade HD att en grundsats inom skadeståndsrätten är att det skall föreligga adekvat kausalitet mellan en handling och en inträffad skada för att skadestånd skall kunna utgå. Genom kravet på adekvat kausalitet förhindras att alltför oväntade och avlägsna skadeverkningar ersätts.¹¹

Att det skall finnas adekvat kausalitet mellan det skadegörande beteendet och skadan är en annan ansvarsbegränsning, som innebär att bara beräknliga och i viss mån typiska följder av det skadegörande beteendet ersätts. Ibland ställs vid denna adekvansbedömning också upp ett krav på att skadan är en inte alltför avlägsen följd av det skadegörande beteendet.¹²

Adekvansfrågor har spelat en viktig roll för bedömningar av huruvida psykiska besvär till följd av nära anhörigs död skall ersättas. I rättspraxis finns flera exempel på att ersättning har vägrats med hänvisning till att det krav på adekvat kausalitet som gäller inom svensk skadeståndsrätt inte varit uppfyllt och före NJA 1993 s 41 I och II var det en utbredd åsikt att det förelåg bristande adekvat kausalitet mellan den skadegörande handlingen och personskadan, när en person tillfogats psykiska besvär genom underrättelse om att en nära anhörig dödats eller skadats allvarligt genom en skadeståndsgrundande handling.¹³

Vid adekvansbedömningen har ett flertal omständigheters inverkan diskuterats, såsom t.ex. vilket samband med de psykiska besvären det skall ha att den skadelidande bevittnad att någon dödats eller skadats allvarligt, att

⁸ Jfr Karlgren 1972 s 226, Hellner i SvJT 1969 s 340, Lech 1973 s 166, Bengtsson i SvJT 1978 s. 516, Conradi i SvJT 1984 s 188 f och Roos 1990 s 142.

⁹ NJA 1993 s 41 I s. 54.

¹⁰ SOU 1995:33 s 381.

¹¹ NJA 1993 s 41 I och II, s. 54 f.

¹² SOU 1995:33 s 378, prop 2000/01:68 s 30.

¹³ Se t ex NJA 1955 s 148 och 1979 s 620.

personen har sett en nära anhörig som dödats eller skadats allvarligt, eller att personen underlätsats om den anhöriges död eller skada samt även personens relation till den döda eller skadade anhörige.¹⁴

2.3.3 Normskyddsläran

Normskyddsläran är ytterligare en ansvarsbegränsning som har till syfte att avgränsa skadeståndets räckvidd. Synonymt med normskyddsläran används begrepp som läran om skyddat intresse, skyddsnormen eller skyddsintresset.¹⁵ Enligt normskyddsläran utgår inte ersättning för skador, som ligger utanför skadeståndsregelns skyddsnorm. Den bedömning som domstolarna gör är i grunden av rättspolitisk karaktär. Denna lära fick sitt genombrott i Sverige genom ett yttrande av JustR Nordenson i NJA 1976 s 458 och innebär att vid adekvansbedömningen – eller genom ett slags komplement till denna bedömning – uppställs ett krav på att skadan skall ha drabbat det intresse eller något av de intressen som en åsidosatt handlingsnorm avser att skydda.¹⁶

Kommittén om ideell skada påpekade att det knappast torde finnas någon lagregel i svensk rätt av civilrättslig eller straffrättslig natur som har till syfte att förhindra att någon annan än den som primärt utsätts för en skadegörande handling drabbas av psykiska besvär till följd av denna handling. Däremot hindrar detta inte att rättsreglernas skyddsomfång kan utvidgas i denna riktning av lagstiftaren eller i rättstillämpningen, om det anses rättspolitiskt önskvärt. Kommittén uppgav NJA 1993 s 41 I och II som ett exempel på detta.¹⁷

¹⁴ Se SOU 1995:33 s 130 ff.

¹⁵ Se Kleinerman i JT 1991-92 s 82 och Andersson, 1993 s 153.

¹⁶ Se NJA 1976 s 458, s 465ff.

¹⁷ Se SOU 1995:33 s 384.

3 Rättsutvecklingen

3.1 Allmänt

Efterlevandes möjlighet att få skadestånd för psykiska besvär har vuxit fram genom en utveckling i rättspraxis främst under 1990-talet och har inneburit en successivt utvidgad rätt till skadestånd för psykiska besvär orsakade av att en nära anhörig dödats. I den tidiga rättspraxisen var det direkta och nära sambandet mellan chock och skada som ansågs avgörande. Denna ståndpunkt frångicks emellertid av HD i början på 1990-talet, då den i praxis avgörande omständigheten för beviljandet av ersättning blev grunden för skadeståndsansvaret.

Rättspraxis har behandlat en rad olika frågor rörande rätten till ersättning för den psykiska påverkan som en skadehändelse medfört för den som själv upplevt händelsen och kanske när denna själv hotats av fysisk skada, eller den som i nära anslutning till händelsen kommit till platsen och chockats därför att en närstående skadats eller dödats.¹⁸ Domstolarna har även behandlat frågor rörande rätten till ersättning för psykiska besvär för den som mottagit meddelande om skadehändelse där en närstående skadats eller dödats.¹⁹ De problem som kommit upp till prövning har främst rört i vilken omfattning det i situationer av detta slag föreligger adekvat kausalitet mellan skadehandling och skada.²⁰ I vissa fall har det även varit aktuellt att bedöma vilken relation som skall krävas mellan den närstående och den person som skadats eller dödats genom en skadeståndsgrundande handling.²¹

Jag kommer nedan att redogöra för den rättutveckling som har skett av ersättning till anhöriga på grund av psykiska besvär. Dessa fall har främst relevans för skadefall som har inträffat innan 2002, eftersom den nya lagbestämmelsen enbart är tillämplig på skadefall som inträffat efter ikraftträdandet. Skadefallen har även relevans när lagregeln inte är tillämplig, som när personen inte avlidit.²²

3.2 NJA 1971 s 78

Rättsfallet NJA 1971 s 78 gällde ersättning för inkomstförlust m.m. till följd av psykogen depression hos en bilförare som skadades vid en trafikolycka där hans föräldrar dödades. HD framhöll att med hänsyn till att bilföraren själv befunnit sig i uppenbar livsfara vid olyckan och att händelseförloppet måste ha inneburit en chockartad och skräckfylld upplevelse för honom samt att den psykogena depressionen som han utvecklat medfört

¹⁸ Se t ex NJA 1971 s 78 och NJA 1996 s 377.

¹⁹ Se t ex NJA 1979 s 620 och NJA 1993 s 41.

²⁰ Se t ex NJA 1971 s 78 och NJA 1979 s 620 under 4.2 och 4.3.

²¹ Se t ex NJA 2000 s 521 under 4.7.

²² Dareborg, Ny Juridik 3/01 s 25.

arbetsförmåga redan från olycksdagen har depressionen, oavsett i vilken grad föräldrarnas död medverkat till denne, anses stått i så direkt och nära samband med olyckan att den som vållat olyckan inte kunde undgå skyldighet att utge ersättning till bilföraren.

I och med detta rättsfall kom det första tecknet på en utvidgad anhörigersättning. Det är emellertid osäkert om skadestånd skulle ha utgått i detta fall, om depressionen utlöst enbart av föräldrarnas död.²³ 1971 års fall verkar dock ha varit vägledande för försäkringsbolagens praxis på så sätt att den som drabbats av chock vid bevittnande av att nära anhörig dödats genom en skadeståndgrundande handling har kunnat få ersättning härför.²⁴ Även underdomstolar och Brottsskadenämnden, numera Brottsoffermyndigheten, har ansett att rätt till skadestånd föreligger, när någon bevittnat att en nära anhörig dödats eller skadats allvarligt genom ett våldsbrott.²⁵

3.3 NJA 1979 s 620

I rättsfallet NJA 1979 s 620 ogillade HD en skadeståndstalan av dottern till en kvinna som bragts om livet genom dråp. Talan hade grundats på att dottern åsamkades psykiska besvär efter underrättelsen om moderns tragiska bortgång. HD fäste här vikt vid att dottern när dråpet förövades vistades på annan ort och att hon således inte i något avseende kommit att direkt beröras av gärningsmannens handling. Hennes depression hade i stället uppstått först sedan hon fått underrättelse om moderns bortgång. Hennes sjukdom ansågs därför inte ha haft sådant samband med dråparens handling att denne kunde åläggas skadeståndsskyldighet gentemot den avlidnas dotter med anledning av hennes sjukdom.

Domskalet i 1979 års rättsfall ger uttryck för att adekvanskravet i princip inte ansågs uppfyllt när någon drabbats av chock och andra psykiska besvär vid underrättelse om en anhörigs död.

3.4 NJA 1993 s 41 I och II

Genom pleniavgörandena NJA 1993 s 41 I och II ändrade HD sin hittills restriktiva praxis, då närstående till den som blivit uppsåtligen dödad tillerkändes skadestånd för psykiska besvär som uppstått genom underrättelse av dödsfallet.

I NJA 1993 s 41 I hade en 17-årig flicka brutalt våldtagits och mördats. De övriga familjemedlemmarna – föräldrarna och en yngre syster – drabbades av psykiska besvär till följd av dödsfallet. HD som redogjorde för NJA 1971 s 78 och NJA 1979 s. 620 konstaterade att det fanns starka billighetsskäl

²³ Jfr Agell i SvJT 1973 s 804 och Dufwa i SvJT 1986 s 45. Se även SOU 1995:33 s 131.

²⁴ Se Svenska Försäkringsbolags Riksförbunds yttrande i rättsfallet NJA 1979 s 620, s 622f.

²⁵ Se SOU 1995:33 s 131.

som talade för att skadestånd skulle kunna utgå om det visats att psykiska besvär har uppstått. Det framhävdes att när en person har dödats genom en uppsåtlig handling, är psykiska besvär hos de närstående en typisk och närliggande skadeföljd. Detta gäller även om de närstående inte har bevittnat dödsfallet eller i övrigt vistats på eller i närheten av brottsplatsen och även om det har förflutit en viss tid innan de fått underrättelse om det inträffade. HD fann därför att rättspraxis borde inta en mindre restriktiv hållning än hittills beträffande möjligheterna för närstående att få ersättning för psykiska besvär, och dömde ut skadestånd för sveda och värk. HD berörde även frågan om vidgade möjligheter till skadestånd när dödsfallet har orsakats av vårdslöshet eller annat handlande som kan grunda skadeståndsskyldighet, liksom frågan om närstående bör kunna få skadestånd även när någon har tillfogats personskada som inte lett till döden. HD ansåg dock att en långtgående utvidgning av skadeståndsmöjligheterna i dessa avseenden förutsätter så ingående överväganden att de lämpligen bör ankomma på lagstiftaren att genomföra en sådan..

I NJA 1993 s 41 II hade en 11 årig flicka mördats och flickans föräldrar yrkade ersättning för psykiskt lidande. HD konstaterade att det psykiska lidandet föräldrarna utsatts för på grund av dödsfallet var att klassificeras som personsador. I övrigt hänvisade HD till det resonemang som förts under rättsfall I och tilldömde föräldrarna ersättning för sveda och värk.

3.5 NJA 1996 s 377

Genom rättsfallet NJA 1996 s 377 utvidgade HD närståendes rätt till ersättning för psykiska besvär som utgör personskada.

I fallet hade en 11-årig pojke blivit påkörd bakifrån av en rattfull bilist när han gick på trottoaren. Pojkens syster bevittnade olyckan på avstånd och föräldrarna kom till platsen kort efter olyckan. Föräldrarna och systemen drabbades av psykiska besvär till följd av pojkens död. Frågan i målet var om de kunde tillerkännas ersättning trots att dödandet inte skett uppsåtligt. Enligt HD fanns det med anledning av det pågående lagstiftningsarbetet goda skäl att vara restriktiv med en ytterligare utvidgning i rättspraxis av närståendes möjlighet att få ersättning. HD fann emellertid att det i målet var fråga om en grov vårdslöshet som låg mycket nära ett uppsåtligt handlande och tillerkände familjen skadestånd.

3.6 NJA 1999 s 632

I NJA 1999 s 632 hade en 8-årig pojke dödats sedan han kommit under en tung grind som på grund av undermålig svetsning lossnat från sin stolpe. Föräldrarna och två systrar, som kommit till olycksplatsen, drabbades av psykiska besvär till följd av pojken död. Frågan i målet var om även närstående till den som dödats genom en vårdslös handling har rätt till

skadestånd för psykiska besvär som tillfogats dem genom dödsfallet. HD:s majoritet fann med hänvisning till 1993 och 1996 års fall att en utvidgning av skadeståndsansvaret till att omfatta även vårdslöshet borde tillkomma lagstiftaren och nekade ersättning.

3.7 NJA 2000 s 521

I den tidigare rättspraxisen på området har det för ersättning krävts, att personskada i form av psykiska besvär måste vara medicinskt påvisbara. Genom rättsfallet NJA 2000 s 521, ändrade HD denna praxis. I rättsfallet diskuterades även sambandet mellan den närståendes psykiska besvär och relationen till den avlidne.

I fallet hade en 30-årig taxichaufför blivit mördad. Sex äldre syskon krävde skadestånd, varvid det gjordes gällande att de drabbats av psykiska besvär till följd av broderns död. Fråga i målet var dels huruvida syskonen drabbats av personskada i form av psykiska besvär, dels huruvida de vuxna syskonen kunde räknas till den ersättningsberättigade kretsen av närstående.

Beträffande den första frågan uttalade HD att det i tidigare praxis ansetts att en förutsättning för att psykiska besvär skall utgöra en personskada, är att de är medicinskt påvisbara. I fallet konstaterade HD emellertid att den medicinska utredningen var ofullständig. HD framhöll dock att när någon dödas genom en uppsåtlig handling eller därmed jämförlig handling kommer dödsfallet plötsligt och drabbar de anhöriga på ett chockartat sätt, vartill kommer den särskilda påfrestningen som följer av att den avlidne bragts om livet genom brott. Domstolen påpekade att det ligger i sakens natur att de som har stått den avlidne nära då drabbas av psykiska besvär utöver sådana känslor av sorg och saknad som ett dödsfall brukar medföra. Domstolen anförde vidare att i sådana fall där det inte är aktuellt att ersätta andra skadeföljder än sveda och värk och smärre belopp avseende kostnader eller inkomstförlust bör man utan närmare utredning kunna presumera att dessa besvär är att hänföra till personskada.

Beträffande den andra frågan uttalade HD att en den angivna bevislättningen endast är motiverad när den skadelidande är så nära anhörig till den avlidne att det är naturligt att utgå från att dödsfallet leder till psykiska besvär. Detta är, enligt HD, fallet i första hand när en medlem i en etablerad hushållsgemenskap rycks bort genom dödsfallet, såsom främst make, sambo, förälder, barn och sammanboende syskon. I det föreliggande fallet bodde den avlidne i en egen lägenhet. Ingen av syskonen ingick längre i samma hushållsgemenskap som den avlidne. Syskonen var ca 5-25 år äldre än den 30-åriga dödade brodern och de flesta av dem hade egna familjer. Förhållandena var emellertid speciella i fallet eftersom alla syskonen bodde på samma ort eller i en ort alldeles intill, de arbetade alla i familjens taxiföretag, de träffades dagligen i samband med arbetet och flera av syskonen umgicks även med brodern på fritiden. HD ansåg därför att vad som framkommit om syskonens relation till den avlidne gav tillräckligt

underlag för att det kunde presumeras att alla syskonen hade drabbats av skadeståndsgrundande psykiska besvär och därför var berättigade till ersättning.

HD kan genom detta fall sägas ha infört en bevislättning för psykiska besvär som någon tillfogats på grund av att en nära anhörig dödas genom en uppsåtlig eller därmed jämförlig handling.²⁶ Av domen framgår även att ersättning till bl a syskon som vid tidpunkten för dödsfallet inte levde i hushållsgemenskap med den avlidne bör utgå endast om syskonen på grund av särskilda omständigheter hade en närmare gemenskap än den som normalt föreligger mellan syskon.

3.8 NJA 2003 s 9

I NJA 2003 s 9 hade hovrätten tillerkänt anhöriga ersättningar när en kvinna hade avlidit efter en operation till följd av läkarens vårdslöshet, som inte var grov. Dödsfallet hade inträffat år 1994. HD ansåg det principiellt oriktigt att beträffande skadefall som inträffat före de nya lagreglernas ikraftträdande frångå den praxis som hade gällt före lagändringen. Skadeståndstalan kunde därför inte bifallas.

3.9 NJA 2003 s 508

Skador som inträffat innan år 2002 skall bedömas utifrån den praxis som HD slagit fast angående ersättning för psykiska besvär vid anhörigs död, eftersom den nya ersättningsrätten i skadeståndslagen enbart är tillämpliga på skador som inträffat efter år 2001. I fallet NJA 2003 s 508 hade brottet som betecknades som människorov begåtts år 1998.

I fallet NJA 2003 s 508 hade en man rövat bort en fyra år gammal pojke. Frågan i målet var om pojkens föräldrar hade rätt till ersättning för de personsador i form av psykiska besvär som förorsakats genom människorovet. HD hänvisade här till tidigare praxis och konstaterade att det i hittillsvarande praxis för skadestånd i princip förutsatts att den anhörige dödat genom brott. Fråga var om det fanns anledning att utvidga rätten till skadestånd till sådana fall där någon tillfogats psykiska besvär av att en nära anhörig utsatts för brott som inte lett till döden. HD hänvisade till propositionen för tredje punkten i första stycket av 5 kap 2 § skadeståndslagen (prop 2000/01:68) och konstaterade att det finns ett visst utrymme för skadestånd också när den anhörige inte dödat genom brottet. Enligt HD var omständigheterna i detta fall dock sådana att fastställande av en rätt för föräldrarna till skadestånd för psykiska besvär skulle innebära en betydande utvidgning av rätten till skadestånd. HD nekade därför skadestånd med motiveringen att en utvidgning av rätten till skadestånd medför ekonomiska och andra konsekvenser som är svåra att överblicka

²⁶ Prop 2000/01:68 s 36.

inom ramen för den prövning som kan ske i rättstillämpningen och att en sådan utvidgning därför borde ske genom lagstiftning.

4 2001 års lagstiftning

4.1 Allmänt

År 1988 beslutade regeringen direktiv till en parlamentarisk kommitté för att se över skadeståndslagens regler om ersättning för ideell skada i samband med personskada. Kommittén antog namnet Kommittén om ideell skada, härfter benämnd kommittén. Huvuduppgiften för kommittén var att överväga vilka ersättningsprinciper som bör tillämpas för ideella skador, hur normer för att bestämma ersättningen bör fastställas och om ersättningsnivåerna bör höjas.²⁷ Kommittén lade fram tre betänkanden: Ersättning för ideell skada till HIV-smittade (SOU 1991:34), Ersättning för kränkning genom brott (SOU 1992:84) och slutbetänkandet Ersättning för ideell skada vid personskada (SOU 1995:33).

I slutbetänkandet föreslog kommittén, att med anledning av den utveckling som har skett i rättspraxis, skulle nära anhöriga till den som dödsats genom en skadeståndsgrundande handling få en lagreglerad rätt till skadestånd för personskada, främst psykiska besvär åsamkade vid dödsfallet.

Regeringen delade kommitténs uppfattning om att en lagreglerad rätt till skadestånd för psykiska besvär till följd särskild närståendes död borde införas. Förslaget överensstämmer i stort med kommitténs förslag. De största skillnaderna har sin orsak i den fortsatta utvecklingen som skett i rättspraxis efter att kommitténs slutbetänkande presenterades.

Efter att lagutskottet hade tillstyrkt regeringens förslag, antogs det av riksdagen den 17 maj 2001.²⁸ Några övergångsbestämmelser finns inte. I enlighet med allmänna skadeståndsrättsliga principer skall de nya reglerna tillämpas endast på skadefall som har inträffat efter ikraftträdandet.²⁹

4.2 Ny lagregel

Nära anhörig till den som dödsats genom en skadeståndsgrundande handling har genom lagändring fått en lagstadgad rätt till ersättning för psykiska besvär som han åsamkas på grund av dödsfallet. Lagändringen innebär till viss del en kodifiering av den rätt till ersättning som i vissa fall genom domstolspraxis tillerkänts efterlevande för främst psykiska besvär när nära anhörig omkommit vid en skadeståndsgrundande händelse. Den nya bestämmelsen finns i 5 kap 2 § första stycket 3 skadeståndslagen och lyder:

²⁷ Direktiv 1988:76.

²⁸ Dareborg, Ny Juridik 3/01 s. 7.

²⁹ Dareborg, Ny Juridik 3/01 s. 25.

”Har personskada lett till döden, skall ersättning betalas för

1.....

2.....

3. personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära.”

Den nya rätten till skadestånd innebär även en utvidgning i förhållande till tidigare praxis, eftersom ersättning skall betalas oavsett grunden för skadeståndsskyldighet. Enligt den nya bestämmelsen skall skadestånd betalas även när dödandet skett genom oaktsamhet som inte är grov och när den skadeståndsskyldige bär strikt skadeståndsansvar, såsom när personskador inträffar i trafiken.³⁰

4.3 Skälet för en ny lagregel

I den rättsutveckling som har skett i praxis har HD tagit ställning till i vilken omfattning det finns en rätt till skadestånd för psykiska besvär som någon har drabbats av till följd av att en nära anhörig dödats eller skadats allvarligt. Orsaken till lagändringen är att man inte kan räkna med någon ytterligare rättsbildning genom praxis som drar upp gränsen mellan sådana fall där förutsättningarna för ansvar skall anses föreligga och sådana fall där det inte är rimligt att låta skadevållaren betala skadestånd till närstående. Detta eftersom HD har uttalat att en mer långtgående utvidgning av denna rättighet förutsätter så ingående överväganden av både principiell och praktisk natur att de lämpligen bör ankomma på lagstiftaren.³¹ Det har därför ansetts att gränsen för skadeståndsansvar bör bestämmas genom lagstiftning.³²

4.4 Avgränsning av den lagreglerade ersättningsrätten

Lagstiftarens ambition har varit att åstadkomma en lagregel som så tydligt som möjligt anger vilka fall som är ersättningsgilla. Lagstiftaren har också strävat efter att lagregeln bör vara praktisk användbar och att den inte skall ge upphov till för höga administrationskostnader i den praktiska skaderegleringen. Lagstiftaren har även beaktat de samhällsekonomiska konsekvenserna av lagregeln.³³

Rätt till ersättning bör, enligt lagstiftaren, därför bara tillkomma den som genom släktskap, samboende eller liknande står den skadelidande särskilt nära. Lagstiftaren ansåg vidare, i enlighet med kommittén, att en lagreglerad rätt till skadestånd bör begränsas till fall då den nära anhörige har dödats.

³⁰ Ifu s 226.

³¹ Se NJA 1993 s 41 I, s 55.

³² Prop 2000/01:68 s 32f.

³³ Prop 2000/2001:68 s 33.

Om en nära anhörig har skadats är det, enligt lagstiftaren, inte lika säkert att psykiska besvär hos anhörig är en förutsägbar och typisk följd av skadehändelsen. Klart är att så inte är fallet när den anhörige har skadats lindrigt. Däremot torde besvären inte vara oväntade och atypiska när den nära anhörige har tillfogats en allvarlig personskada. Lagstiftaren ansåg dock att det inte går att dra en lika tydlig gräns mellan allvarliga och lindriga fall av personskada, som det går att göra mellan dödsfall och andra fall.³⁴

I enlighet med kommittén kommenterade lagstiftaren, att detta inte utesluter att skadestånd i särskilda fall skall kunna utgå även för psykiska besvär till följd av att en nära anhörig har skadats allvarligt. Framförallt gäller detta när någon har tillfogats lidande av att bevittna själva skadehändelsen.³⁵ Även annars, t.ex. när den anhörige har överlevt efter att ha svävat mellan liv och död, menade regeringen att en rätt till skadestånd kan te sig befogad. En generell lagreglering borde dock inte utformas med sikte på fall av detta eller liknande slag, utan dessa fall bör även i fortsättningen avgöras i rättstillämpningen med beaktande av samtliga föreliggande omständigheter.³⁶

Lagstiftaren resonerade även kring frågan om det, med hänsyn till utvecklingen i praxis, fanns någon anledning att i lagen dra en ytterligare gräns med hänsyn till grunden för skadeståndsansvaret. Enligt lagstiftaren torde psykiskt lidande hos de anhöriga när någon dör, i regel vara lika typiskt och beräkneligt oavsett om skadevällaren varit oaktsam eller handlat med uppsåt. Regeringen fann därför, i likhet med kommittén, att det knappast fanns skäl att låta rätten till skadestånd vara beroende av om skadan framkallats uppsåtligen eller av grov vårdslöshet. Lagstiftaren fann inte heller anledning att sätta en gräns vid de fall där en nära anhörig har dödats genom ett vårdslöst beteende, eftersom det skulle försvåra skaderegleringen om man måste utreda om vårdslöshet har förekommit även när skadeståndsansvaret är strikt.³⁷

Enligt lagstiftaren bör således efterlevandes rätt till skadestånd för psykiskt lidande vara oberoende av grunden för skadeståndsskyldighet. I enlighet med detta skall därför den lagreglerade rätten till skadestånd även gälla trafikskadeersättning och annan ersättning på strikt grund. Efter vissa överväganden om kostnadskonsekvenserna konstaterade regeringen att kostnaderna för trafikförsäkring inte kan bli så stora att trafikförsäkringen bör lämnas utanför de nya reglerna. Inte heller de samhällsekonomiska konsekvenserna i övrigt är enligt regeringen sådana att de bör hindra en annars motiverad lagändring.³⁸

³⁴ Prop 2000/2001:68 s 33, SOU 1995:33 s 388.

³⁵ Jfr rättsfallet NJA 1971 s 78 ovan under 3.2.

³⁶ Prop 2000/2001:68 s 33, SOU 1995:33 s 388.

³⁷ Prop 2000/01:68 s 34, SOU 1995:33 s 389.

³⁸ Prop 2000/01:68 s 34 f.

4.5 Förarbetsuttalandenens räckvidd

En särskild fråga som aktualiserades under lagstiftningsarbetet rör räckvidden av vissa uttalanden i lagens förarbeten. Detta eftersom lagens förarbeten in några fall ger tämligen detaljerade kommentarer om den avsedda innebörden av lagändringarna.

Den svenska skadeståndslagens regler är, som påpekas av lagrådet, ofta allmänt hållna och har sitt närmare innehåll definierat i rättspraxis. Överhuvudtaget ger skadeståndsrätten i sina centrala delar föga utrymme för annat än allmänt hållna lagbestämmelser. Tillämpningen i enskilda fall får därför överlämnas till domstolarna. Detta är naturligtvis ofta nödvändigt för att ett dynamiskt system som snabbt kan anpassa sig till nya förhållanden och företeelser. Även de nya bestämmelser som tillkommit genom reformen har i allmänhet en sådan generell utformning. Mot denna bakgrund är det naturligt att lagstiftaren försöker styra domstolarnas tillämpning genom vägledande motivuttalanden. Lagrådet kommenterade just detta förhållande i sin granskning innan regeringens lagförslag lämnades till riksdagen. I sitt yttrande erinrade lagrådet att man med den valda lagstiftningstekniken överlämnar ett stort antal frågor till rättstillämpningen och att ”i vart fall Högsta domstolen, ställd inför verkligheten, kan finna anledning att gå ifrån förarbetsuttalandena”. Samtidigt påpekade dock lagrådet att förarbetsuttalandena i allmänhet har ett förnuftigt innehåll och otvivelaktigt kan tjäna till god vägledning för rättstillämpningen.³⁹

Även riksdagens lagutskott kommenterade denna fråga. Utskottet menade att man borde vara försiktig med nyheter i sak, särskilt om uttalandena också innebär att prejudikat från Högsta domstolen bör ändras. Samtidigt menade utskottet att man inte kunde finna annat än att de uttalanden som görs i propositionen har ett förnuftigt innehåll och kan vara till god vägledning vid tillämpningen av de nya bestämmelserna.⁴⁰

³⁹ Prop 2000/01:68 bilaga 9.

⁴⁰ NFT 3/2001 s 228.

5 Personskada

5.1 Begreppet personskada

Begreppet personskada har inte definierats i SkL; i 5 kap 1 och 2 §§ omtalas enbart vad ersättning för sådan skada omfattar och hur ersättningen skall bestämmas. Tolkningen av definitionen bygger istället på förarbeten och praxis.

Till personskada räknas såväl kroppsliga som psykiska defekttillstånd. Psykiska besvär kan bestå i chockverkan av en viss händelse, men också i efterföljande traumatiska neuroser. För att psykiska besvär skall anses som personskada krävs att de utgör en medicinskt påvisbar effekt.⁴¹ I förarbeten har framhållits att det inte är tillräckligt att de yttrar sig i sådana allmänna av rädsla och obehag som vem som helst kan uppleva i samband med en skadegörande handling. En sådan medicinskt påvisbar effekt kan visa sig i att den skadelidande blir sjukskriven till följd av de psykiska besvären. Detta är dock ingen ovillkorlig förutsättning, utan de medicinska besvären kan styrkas även på annat sätt.⁴²

I lagtexten framgår att den närstående skall ha "åsamkats" en personskada till följd av dödsfallet. Därmed avses, att skadan kan ha uppkommit mera indirekt än när den har "tillfogats" den skadelidande (jfr 5 kap 1 § SkL).⁴³

5.2 Ersättning för personskada

Innebörden av den nya lagregeln är att om en personskada har lett till döden, skall ersättning även betalas för personskada som till följd av dödsfallet åsamkats den som stod den avlidne särskilt nära. Personskadan består i detta fall regelmässigt av psykisk chock eller andra psykiska besvär. Detta innebär att liksom andra fall av personskada, skall skadestånd bestämmas enligt skadeståndslagen 5 kap 1 §.⁴⁴

Skadeståndet omfattar alltså ersättning för kostnader, inkomstförlust och ideella förluster till följd av skadan. De ideella förlusterna ersätts som fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur (sveda och värk) eller av bestående art (lyte eller annat stadigvarande men). I förekommande fall kan även ersättning för särskilda olägenheter betalas. För att beräkna ersättning för sveda och värk används i första hand en tabell som upprättas av

⁴¹ Se SOU 1992:84 s 97 och där åberopad litteratur samt NJA 1993 s 41 I och II.

⁴² Se SOU 1992:84 s 218 och där angivna rättsfall, SOU 1995:33 s 61, prop 2000/01:68 s 17f.

⁴³ Se prop 2000/01:68 s 71.

⁴⁴ Se prop 2000/01:68 s 71.

Trafikskadenämnden. Domstolarna är inte bundna av tabellen men de tillmäter den stor betydelse.⁴⁵

Lagstiftaren kommenterar användningen av tabeller vid ersättning av personskada i förarbetena till 2001 års lag. Enligt regeringen är utgångspunkten att den skadelidande skall ha full ersättning för sin skada. Detta innebär dock särskilda problem vid ideell skada, eftersom det inte finns några objektiva grunder för att mäta den förlust som den ideella skadan har medfört för den skadelidande. Det är därför naturligt att denna ersättning måste bestämmas mer schablonmässigt än när det gäller ekonomiska skador. Fördelarna med att skadestånd bestäms efter standardiserade normer är många. Det innebär att man kan undvika godtycke och att det blir lättare att avgöra vilket skadeståndsbelopp som skall betalas. Det förenklar skaderegleringen och underlättar frivilliga överenskommelser. Lagstiftaren ställer sig därför positiv till att ersättning av personskada bestäms efter standardiserade tabeller och att dessa schabloner även i fortsättningen skall bestämmas i den verksamhet som försäkringsbolagens skadeprövningsnämnder bedriver.⁴⁶

5.3 Bevislättnad

Såsom tidigare påpekats krävs det att psykiska besvär är medicinskt påvisbara för att de skall kunna hänföras till personskada med den innebörd detta begrepp har i svensk rätt.⁴⁷ Det innebär att psykiska besvär normalt måste styrkas med läkarintyg eller liknande. Under remissbehandlingen av kommitténs slutbetänkande framförde många remissinstanser kritik mot en sådan ordning för anhöriga till den som dödats genom en skadeståndsgrundande handling. Det viktigaste skälet i detta sammanhang var att det i rättstillämpningen krävts att de psykiska besvären skall bevisas, vilket ofta kan vara svårt och omständligt. Remissinstanserna menade även att det ofta kan upplevas som kränkande att med läkarintyg behöva styrka att man drabbats av psykiska besvär när en nära anhörig dödats. Flera remissinstanser föreslog bl.a. därför att det borde införas en standardiserad ersättningspost för vad som brukar kallas för sorg och saknad. Idén med en sådan ersättningspost skulle vara att ett visst standardiserat belopp betalas ut till de nära anhöriga i alla fall där någon dödats genom en skadeståndsgrundande handling. Samma belopp skulle då betalas ut oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet.⁴⁸

Regeringen anslöt sig här till kommitténs slutsats att det inte bör införas en schablonersättning för sorg och saknad, utan att man istället skulle ha en personskadeersättning. Skälen härför var att regeringen i enlighet med kommittén inte ville upphäva den möjlighet till skadestånd för personskada som har slagit fast av HD. Regeringen ansåg det även rimligt att

⁴⁵ Hellner, Johansson, Skadestånds rätt s 396.

⁴⁶ Prop 2000/01:68 s 60.

⁴⁷ Se ovan under 3.3.

⁴⁸ Prop 2000/01:68 s 35.

skadeståndet skall kunna bestämmas efter de psykiska besvärens svårhet i det enskilda fallet och att den anhörige även skall kunna få full ersättning för de kostnader och den inkomstförlust som kan ha uppkommit på grund av besvären.⁴⁹

Vad gällde bevisproblematiken valde regeringen att gå på den linje som HD fastslagit i NJA 2000 s 521⁵⁰. I rättsfallet anförde domstolen att det ligger i sakens natur att en person drabbas av psykiska besvär utöver sådana känslor av sorg och saknad som ett dödsfall brukar medföra, när en nära anhörig dödas genom en uppsåtlig eller därmed jämförlig handling. I sådana fall där det inte är aktuellt att ersätta andra skadeföljder än sveda och värk och smärre belopp avseende kostnader eller inkomstförlust bör man därför utan närmare utredning kunna presumera att dessa besvär är att hänföra till personskada.⁵¹

Genom avgörandet kan HD sägas ha infört en bevislättning för psykiska besvär som någon tillfogas på grund av att en nära anhörig dödas genom en uppsåtlig eller därmed jämförlig handling. Det var enligt regeringen naturligt att vid en lagstadgad rätt till ersättning utgå från en sådan bevislättning. Till följd av denna syn på bevisfrågan ansåg regeringen att motivet för en särskild ersättningspost för sorg och saknad fallit bort. Enligt regeringen bör samma beviskrav gälla oavsett om skadan framkallats uppsåtligen eller av ett grovt vårdslöst eller ett enbart vårdslöst beteende. Det bör därför normalt inte krävas att den närstående styrker de psykiska besvären genom läkarintyg eller liknande utredning. I stället bör det räcka att de besvär som den närstående själv beskriver är av sådan art att de får anses medicinskt påvisbara och sålunda är att anse som en personskada. Enbart ett påstående om en personskada är dock inte tillräckligt.⁵²

Även om inte bevis i form av läkarintyg krävs för att psykiska besvär skall kunna styrkas, är det en förutsättning att besvären är medicinskt påvisbara för att de skall kunna hänföras till personskada med den innebörd detta begrepp har i svensk rätt. Det skulle då enligt regeringen kunna sägas att det i praktiken inte är någon större skillnad mellan en rätt till ersättning för psykiska besvär som normalt inte behöver styrkas med läkarintyg eller liknande utredning och en rätt till ersättning för sorg och saknad. De praktiska konsekvenserna av att ersättningen avser psykiska besvär och inte sorg och saknad torde enligt regeringen främst visa sig däri att en rätt i enskilda fall till ersättning utöver schablonbelopp fordrar en särskild utredning som påvisar ovanligt omfattande psykiska besvär.⁵³

⁴⁹ Prop 2000/01:68 s 35.

⁵⁰ Refererat ovan under 3.7.

⁵¹ Prop 2000/01:68 s 36.

⁵² Prop 2000/01:68 s 71. Enligt Bengtsson och Strömbäck tycks propositionen här ställa upp ett strängare krav än vad som gjorts i NJA 2000 s 521 där relationen till den avlidne (syskon med flitigt umgänge) gav anledning till presumtion att alla syskonen drabbats av skadeståndsgrundande psykiska besvär, s 228 not 37.

⁵³ Prop 2000/01:68 s 36 f.

Det är dock inte meningen att den nämnda bevislättningen skall tillämpas i alla fall då ersättning yrkas enligt den nya bestämmelsen. Bevislättningen är av betydelse när den anhörige yrkar ersättning för psykiska besvär under sådan tid eller av sådan omfattning i övrigt som normalt sett uppkommer i dessa typer av fall, dvs. vid ersättning i enlighet med gällande praxis. Yrkas ersättning med högre belopp på den grunden att de psykiska besvären varit särskilt långvariga eller ovanligt omfattande i övrigt, kan särskild bevisning behövas. I undantagsfall kan de psykiska besvären även leda till personlighetsförändringar eller på annat sätt bli bestående. Då kan ersättning ges för bestående men efter den invaliditetsgrad som kan åsättas dessa besvär. Det kan någon gång också förekomma att den skadelidande även har rätt till skadestånd för särskilda olägenheter som besvären medför. I dessa båda fall bör man dock, enligt författningskommentaren, kräva särskild utredning om skadan.⁵⁴

⁵⁴ Prop 2000/01:68 s 71.

6 Närståendebegreppet

6.1 Allmänt

Enligt 5 kap 2 § 3 p SkL har den som stod den avlidne särskilt nära rätt till ersättning för den personskada som denne lider till följd av dödsfallet. Termen närstående eller liknande uttryck förekommer på flera ställen i lagstiftningen, bl a i 4 kap 13 § 2 och 36 kap 3 § RB, 8 kap 13 § 1 st BrB samt 4 kap 3 § konkurslagen. Det finns däremot inte någon generell definition av begreppet.

6.2 Den ersättningsberättigade kretsen

I sitt slutbetänkande lade kommittén fram förslaget, att en lagreglerad rätt till skadestånd för psykiska besvär till följd av att någon dödsats borde tillkomma endast den som har stått den avlidne särskilt nära. Frågan var emellertid hur kretsen ersättningsberättigade borde definieras. Enligt kommittén fanns det två möjliga lösningar.

En möjlighet var att i lagen räkna upp vissa personkategorier som skulle vara ersättningsberättigade. En sådan uppräkningsmetod har den fördelen att lagen ger klart besked i denna fråga. Nackdelen med denna metod är att en så stelbent reglering inte medger en nyanserad bedömning med hänsyn till de särskilda omständigheter som kan föreligga i det enskilda fallet. Den andra möjligheten var att i lagen göra kretsen ersättningsberättigade ganska vid och låta den omständigheten att någon har åsamkats en personskada i form av psykiska besvär till följd av dödsfallet utgöra ett, låt vara inte avgörande, kriterium på att han har stått den avlidne så nära att det är rimligt att skadestånd utgår för denna personskada. Kommittén ansåg att de omständigheter som skall ligga till grund för en bedömning av den ersättningsberättigade kretsen är alltför varierande för att kunna fångas in i en uppräkningsmetod i lagen av de personkategorier som skall kunna få skadestånd. Det var därför lämpligast att använda sig av den andra metoden.⁵⁵

Enligt kommittén borde lagregleringen i första hand ta sikte på den avlidnes make, registrerade partner, sambo, barn och föräldrar. Även andra t ex syskon, som vid tiden för dödsfallet bodde tillsammans med den som avlidit borde i de flesta fall anses berättigade till skadestånd om de åsamkas psykiska besvär till följd av dödsfallet. Något krav på biologiskt släktskap torde, enligt kommittén, inte böra krävas; förutom adoptivbarn borde därför exempelvis fosterbarn och s.k. särkullbarn kunna komma i fråga för ersättning. I särskilda fall borde skadestånd kunna utgå även till den som inte har bott tillsammans med den avlidne, om det av andra skäl har rått en

⁵⁵ SOU 1995:33 s 392 f.

sådan samhörighet mellan dem som normalt finns mellan samboende personer.⁵⁶

I enlighet med kommitténs förslag ansåg regeringen att lagen inte borde innehålla en uppräknig av vissa personkategorier, utan att det i lagen enbart borde anges att det skall röra sig om den som står den skadade särskilt nära. Regeln borde därför främst ta sikte på make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar. I första hand avses då medlemmar i samma etablerade hushållsgemenskap som den som ryckts bort genom dödsfallet. I likhet med kommittén utesluts inte att även andra personer någon gång kan komma ifråga för ersättning, t ex syskon som inte sammanbodde med den avlidne.⁵⁷

⁵⁶ SOU 1995:33 s 392f.

⁵⁷ Prop 2000/01:68 s 72. Jfr rättsfallen NJA 1996 s 509 och NJA 2000 s 521.

7 Ersättningsnivån

7.1 Rättsutvecklingen före lagändringen

I de flesta fall då någon tillerkänts ersättning för psykiska besvär till följd av att en nära anhörig dödats har ersättning gällt sveda och värk under den akuta tid som besvären pågått. I 1993 års rättsfall⁵⁸ uttalade HD att denna ersättning skulle uppskattas med utgångspunkt i allmänt tillämpade normer för ersättning av detta slag. Härmed torde enligt kommittén – på samma sätt som i andra fall av ersättningsgilla psykiska besvär⁵⁹ – ha avsetts den av Trafikskadenämnden senast fastställda tabellen beträffande ersättning för sveda och värk.⁶⁰

I rättsfallet NJA 1993 s 41 II fastslogs att ersättning kan utgå i de olika avseenden som anges i 5 kap 1 § skadeståndslagen. I fallet yrkades dock inte ersättning för annat än sveda och värk. Ersättningen härför bestämdes till 25 000 kr för envar av de berörda anhöriga.

I rättsfallet NJA 1996 s 377, som avsåg ett dödsfall som orsakats genom grov vårdslöshet som låg mycket nära ett uppsåtligt handlande, bestämdes ersättning till 30 000 kr. HD gjorde här inte något särskilt uttalande om hur ersättningen beräknats, medan hovrätten, vars domslut HD fastställde, på samma sätt som HD i 1993 års pleniavgöranden hänvisade till ”allmänt tillämpade normer för ersättning av detta slag”.⁶¹

I rättsfallet NJA 1996 s 509, som avsåg uppsåtligt dödande, hänvisade HD uttryckligen till Trafikskadenämndens hjälptabeller och bestämde ersättning till 20 000 kr.

I rättsfallet NJA 2000 s 521 fann HD ingen anledning att göra skillnad mellan olika berörda anhöriga vad gällde storleken av ersättning för sveda och värk och bestämde med hänvisning till rådande praxis ersättningen till 25 000 kr.⁶²

7.2 Lagmotiven

Genom den lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2002 har nära anhöriga till en person som dödats genom en skadestandsgrundande handling en i lag reglerad rätt till skadestånd för personskada som har åsamkats dem till följd av dödsfallet. Enligt vad jag tidigare nämnt, gäller ersättning oavsett grunden för skadestandsansvar.

⁵⁸ Se NJA 1993 s 41 I och II, tidigare refererat ovan under 3.4.

⁵⁹ Se t.ex. NJA 1992 s 740 II och 1993 s 68; jämför SOU 1992:84 s 218.

⁶⁰ SOU 1995:33 s 148.

⁶¹ Tidigare refererat ovan under 3.5.

⁶² Tidigare refererat ovan under 3.7.

I lagstiftningsärendet diskuterades även möjligheterna att ge efterlevande rätt till ersättning för sorg och saknad eller kränkning. Regeringen fann emellertid att det inte borde införas någon rätt till en sådan form av ersättning.

Som skäl för att låta ersättningen utgå för personskada, anfördes i lagmotiven att det är rimligt att skadeståndet bestäms efter besvärens svårhet i det enskilda fallet.⁶³ Samtidigt sägs att bevislättningen, som infördes genom rättsfallet NJA 2000 s 521, är av betydelse när den anhörige yrkar ersättning för psykiska besvär under sådan tid eller av sådan omfattning i övrigt som normalt sett uppkommer i dessa typer av fall, dvs. vid ersättning i enlighet med gällande praxis. Bevislättningen innebär att det normalt inte bör krävas läkarintyg eller liknande utredning för att styrka att de psykiska besvären är att hänföra till personskada. Givetvis kan även andra ersättningsposter gottgöras om de i vanlig ordning styrks.⁶⁴ Avsikten har uppenbarligen varit att ersättningen i sådana fall även fortsättningsvis skall bestämmas med hjälp av schabloner utan krav på närmare utredning om de psykiska besvären.⁶⁵

Rättsfallen – senast NJA 2000 s 521 – visar att ett schablonbelopp för sveda och värk om 25 000 kr har ansetts vara en lämplig ersättning för psykiska besvär i anledning av en anhörigs död. Regeringen undvek att göra ett precist uttalande om vad som är en rimlig ersättningsnivå men noterade att beloppet inte har ändrats sedan 1993 då HD för första gången dömde ut ersättning av detta slag och att beloppet numera framstår som lågt.⁶⁶

7.3 Den fortsatta rättsutvecklingen

Även om det måhända inte var HD:s avsikt så har, såsom påpekats i propositionen⁶⁷, beloppet 25 000 kr som ersättning för sveda o värk i praxis kommit att användas som en schablon. Vad gäller andra slag av ideellt skadestånd har tendensen sedan början av 1990-talet varit att rättspraxis blivit allt generösare i fråga om ersättningsbeloppens storlek. Någon motsvarande höjning har inte skett beträffande ersättning för psykiska besvär som orsakats av anhörigs död genom en skadestandsgrundande handling.

År 2004 kom en ny dom från HD gällande ersättning till närstående, NJA 2004 s 26. I fallet hade gärningsmannen gjort sig skyldig till dråp genom att uppsåtligt beröva en person livet. Målet i HD gällde frågan om storleken på den ersättning för personskada i form av psykiska besvär, som gärningsmannen skulle utge till den avlidnes barn.

⁶³ Se prop 2000/01:68 s 35.

⁶⁴ Se prop 2000/01:68 s 71.

⁶⁵ Jfr prop 2000/01:68 s 60

⁶⁶ Se prop 2000/01:68 s 37.

⁶⁷ Prop 2000/01:68 s 37.

HD anförde i rättsfallet att det faktum att lagstiftaren valt att reglera skadestånd för psykiska besvär till nära anhöriga till följd av dödsfall som en ersättning för personskada i form av sveda och värk, innebar att de normer som allmänt tillämpas vid bestämmande av sådan ersättning även fortsättningsvis får tas till utgångspunkt när det gäller att fastställa vilket belopp som schablonmässigt skall utgå. Detta gäller även om det medför att de belopp som kan utdömas från allmänna synpunkter kan framstå som ganska lågt.⁶⁸

Enligt HD fanns det inte underlag för att anta att det psykiska besvär, utöver sorg och saknad, som kan uppkomma till följd av ett skadeståndsgrundande dödsfall i allmänhet är av en sådan omfattning och karaktär att de kan motivera en högre schablonmässig ersättning än 25 000 kr, som avrundat motsvarar en akut sjuktid på ett år med annan vård än sjukhusvård.⁶⁹

Däremot ansåg HD att det kan finnas skäl att tillämpa olika schabloner beroende på omständigheter i det särskilda fallet. När det gäller ersättning för sveda och värk i form av fysisk skada har det visserligen ansetts att den skadeståndsgrundande gärningens beskaffenhet inte skall påverka bedömningen av ersättningens storlek.⁷⁰ I fråga om psykiska besvär ligger det emellertid, enligt HD, i sakens natur att gärningens beskaffenhet kan vara av betydelse för skadans intensitet. Det får exempelvis antas att psykiska besvär till följd av att en nära anhörig dödats i allmänhet blir allvarligare vid uppsåtliga brott än när den som orsakat skadan endast varit vårdslös eller svarar för skadan på annan grund.⁷¹ HD menade därför att det vid uppsåtligt dödande anses rimligt att ett schablonbelopp läggs på en dubbelts så hög nivå, dvs för närvarande 50 000 kr.

⁶⁸ Jfr JustR Bengtssons tillägg i NJA 1993 s 41 II s. 60.

⁶⁹ Jfr Trafikskadenämndens hjälptabeller för 2002.

⁷⁰ Se NJA 1992 s 740 I.

⁷¹ Jfr SOU 1995:33 s 386.

8 Trafikskadenämnden

8.1 Allmänt

Trafikskadenämndens praxis har kommit att bli den enskilt viktigaste källan till information om hur den ersättningsberättigade kretsen för ersättning vid anhöriga död skall bestämmas. Här följer därför en kortfattad presentation av nämnden och dess verksamhet.

Enligt 6 § 1 st i 1976 års trafikförsäkringsförordning skall samtliga trafikförsäkringsbolag tillsammans med Trafikförsäkringsföreningen upprätthålla och bekosta en skaderegleringsnämnd, vars reglemente godkänns av regeringen. Denna nämnd, från 1980 benämnd Trafikskadenämnden (TSN), har som uppgift att verka för en enhetlig och skälig skadereglering genom att avge rådgivande yttranden till försäkringsbolag i ärenden om ersättning från trafikförsäkring. Även domstol eller annan myndighet kan begära yttranden från nämnden.⁷²

TSN består av en ordförande, fem vice ordförande, tolv lekmannaledamöter och tolv bolagsledamöter. Ordföranden och vice ordföranden skall vara lagfarna och ha domarerfarenhet. Ordföranden, vice ordförandena och lekmannaledamöterna får inte vara anställda i något försäkringsbolag. Ordföranden utses av regeringen och övriga ledamöter utses av Finansinspektionen.⁷³

Vissa frågor av principiellt viktig betydelse handläggs av ett inom nämnden utsett råd, trafikskadenämndens råd. I detta råd ingår ordföranden, fyra vice ordförande samt fem lekmannaledamöter och fem bolagsledamöter.⁷⁴

I linje med uppgiften att verka för en enhetlig och skälig skadereglering har nämnden sedan mitten av 1960-talet utarbetat och upprätthållit en samling hjälptabeller till bestämmande av ersättning vid ideell skada.⁷⁵

Det rådde länge viss osäkerhet om vilken vikt domstolarna lade vid dessa tabeller. I rättsfallet NJA 1972 s 81 utdömde emellertid HD ersättning för sveda och värk i enlighet med nämnda tabeller och uttalade därvid följande: ”Den av trafikförsäkringsföreningen rekommenderade norm som i målet åberopas av bolaget synes kunna, ---, godtagas såsom utgångspunkt vid bestämmande av ersättningsbelopp.” Det bör dock noteras att det var fråga om att använda tabellerna som utgångspunkt. HD uttalade vidare: ”I vissa fall måste visserligen individuella faktorer kunna påkalla till och med betydande avvikelser.” Den i NJA 1972 s 81 framförda ståndpunkten har upprätthållits också i senare praxis. Även lagstiftaren har varit genomgående

⁷² SOU 1995:33 s 180.

⁷³ SOU 1995:33 s 180 f.

⁷⁴ SOU 1995:33 s 180.

⁷⁵ SOU 1995:33 s 82, 88.

positiv till TSN:s tabeller som grund för bedömning av ersättning för ideell skada.⁷⁶

Nämnden redovisar regelbundet sina vägledande ersättningstabeller och principiellt viktiga avgöranden i cirkulärreferat och liknande sammanställningar som finns för nedladdning på nämndens hemsida.⁷⁷

8.2 Arbetsgruppens förslag

Inom TSN har under flera år funnits en arbetsgrupp – arbetsgruppen för kostnader och olägenheter – som huvudsakligen har arbetat med att ta fram nya mentabeller och riktlinjer för hur den nya ersättningsposten ”särskilda olägenheter” bör tillämpas. Vid nämndens rådsmöte i januari 2002 bestämdes att arbetsgruppen med förtur skulle utreda frågor kring ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död. I sin slutrapport från 2002-11-19 redovisade arbetsgruppen vad den kommit fram till i frågan om hur dessa skador skall regleras av försäkringsbolagen. Arbetsgruppens förslag fastställdes i sin helhet av Trafikskadenämndens råd 2002-12-04.

Arbetsgruppens förslag, som bygger på proposition 2000/01:68, innebär i korthet följande:

Eftersom grunden för skadeståndsskyldigheten är oväsentlig omfattas bl.a. skador som har hänt i trafiken av den nya lagregeln. För att få rätt till ersättning skall den anhörige ha fått en personskada (psykiska besvär/psykisk chock). Den anhörige behöver dock normalt inte styrka att han fått psykiska besvär som är att hänföra till personskada. Man presumerar att de anhöriga under en akut sjuktid på ett år har sådana besvär att de är berättigade till ersättning för sveda och värk. Ersättning för sveda och värk kan då – med hjälp av den sedvanliga hjälptabellen för sveda och värk – fastställas till avrundat 25 000 kr i 2002 och 2003 års värde.

Om den anhörige yrkar ersättning med mer än 25 000 kr på den grunden att de psykiska besvären varit särskilt långvariga eller ovanligt omfattande i övrigt behövs sedvanlig bevisning i form av t.ex. läkarintyg eller sjukskrivning som visar att den akuta sjuktiden överstiger ett år. Finns sådan bevisning kan ytterligare ersättning lämnas – utöver de 25 000 kr – i enlighet med hjälptablerna för sveda och värk.

Personskadan vid nära anhörigs död består oftast av en psykisk chock eller andra psykiska besvär, som enligt vad som ovan visats ersätts under posten sveda och värk. Vanligt förekommande är också ersättning för smärre kostnader och inkomstförlust. Likaså övriga ersättningsposter enligt 5 kap 1 § SkL (lyte och men samt särskilda olägenheter) kan bli aktuella även om det inte torde bli särskilt vanligt. Sedvanlig utredning och bevisning krävs i dessa fall.

⁷⁶ Prop 1075:12 s 111 f och prop 2000/01:68 s 45 f, 60 f.

⁷⁷ se www.trafikskadenamnden.se

I fall då flera nära anhöriga avlider finns det anledning att tro att den akuta sjuktiden kan bli längre än om endast en person avlider. Utredning om det psykiska lidandet är särskilt djupgående eller långvarigt behövs då för att kunna bestämma den akuta sjuktidens längd och därmed ersättningens storlek. Vid akuta sjuktider på mer än ett år lämnas sedvanlig ersättning utifrån hjälptabellerna för sveda och värk (1 100 kr. per månad i 2002 och 2003 års värde) utöver ersättning enligt schablonen.

8.3 Cirkulärreferat

TSN:s praxis – i fall som har inträffat före år 2002 – har varit att lämna ersättning för psykiska besvär som någon har fått när denne har varit vittne till att en nära anhörig har omkommit i en trafikolycka. Nämnden har tillämnat den bevislättning som infördes genom NJA 2000 s 521 (det sk ”Bua”-fallet), innebärande att den skadelidande normalt inte skall behöva styrka sina psykiska besvär. Vad gäller ersättningsbeloppets storlek för psykiska besvär/psykisk chock har det oftast varit 25 000 kr men såväl högre som lägre belopp har förekommit.

Nämnden har avgjort ett 70-tal fall rörande ersättning till anhöriga sedan den 1 januari 2002. Jag kommer nedan att redogöra för de avgöranden där TSN har yttrat sig om ersättning till särskild närstående enligt 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen och som TSN har gett ut som cirkulärreferat.

8.3.1 Cirkulärreferat 1-2003

I fallet hade en far till minderåriga barn avlidit i samband med en trafikolycka. Barnen var mantalsskrivna hos modern, men föräldrarna – som separerat innan trafikolyckan – hade gemensam vårdnad om barnen och de bodde varannan vecka hos fadern och varannan vecka hos modern.

Nämnden redogjorde för den aktuella lagtextens innehåll och hänvisade till propositionen 2000/01:68, där det framgår bland annat följande vad gäller frågan om vilka personer som kan bli ersättningsberättigade enligt nämnda bestämmelse:

”Berättigade till skadestånd är de som har stått den avlidne särskilt nära. Regleringen tar främst sikte på make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar. I första hand avses då medlemmar i samma etablerade hushållsgemenskap som den som ryckts bort genom dödsfallet. Det kan dock inte uteslutas att även andra personer någon gång kan komma ifråga för ersättning, t.ex. syskon som inte sammanbodde med den döde.”⁷⁸

Nämnden ansåg att barnen hade haft en etablerad hushållsgemenskap med den avlidne och därför var berättigade till ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död med 25 000 kr vardera. Däremot ansåg nämnden att modern mot bakgrund av vad som framgår av propositionen samt med

⁷⁸ Prop 2000/01:68 s 72.

hänsyn till att hon hade separerat från den avlidne innan trafikolyckan inträffade, inte var berättigad till ersättning enligt 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen.

8.3.2 Cirkulärreferat 2-2003

I fallet hade en man avlidit på grund av skador som åsamkats denne vid en trafikolycka. Mannen efterlämnade två bröder. Den ena brodern som i vuxen ålder inte haft hushållsgemenskap med den avlidne yrkade ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död.

Nämnden ansåg att även om bröderna hade mycket kontakt, firade större helger tillsammans och hade gemensamma intressen, så hade bröderna inte haft en närmare relation än vad som är normalt för vuxna syskon. Brodern ansågs därför inte ha stått den avlidne nära i den mening som bestämmelsen i 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen synes förutsätta för rätt till ersättning.

8.3.3 Cirkulärreferat 3-2003

Även den andre brodern yrkade ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död. Den andre brodern hade inte heller haft hushållsgemenskap med den avlidne i vuxen ålder.

Brodern uppgav att han under några år i samband med föräldrarnas skilsmässa i början av 1990-talet tog hand om den avlidne när fadern arbetade borta under veckorna. Bröderna hade även bott på samma ort tidigare, men träffades numera en gång i veckan. De arbetade på samma ort och hade gemensamma intressen och vänner samt firade större helger ihop.

Nämnden konstaterade att bröderna inte har haft hushållsgemenskap med varandra i vuxen ålder. Nämnden ansåg inte heller att utredningen visade att bröderna hade haft en närmare relation än som är normalt för syskon. Brodern kunde därför inte anses ha stått den avlidne särskilt nära i den mening som bestämmelsen i 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen synes förutsätta för rätt till ersättning.

8.3.4 Cirkulärreferat 4-2003

I fallet hade en make och tillika fader till vuxna döttrar avlidit i samband med en trafikolycka. Maken bodde vid tidpunkten för olyckan tillsammans med den avlidne medan döttrarna hade eget boende.

Nämnden ansåg att maken hade stått den avlidne särskilt nära och därför var ersättningsberättigad.

Vad gäller döttrarna konstaterade nämnden att döttrarna hade haft hushållsgemenskap med den avlidne under uppväxten och då det inte fanns

något som visat annat, det fick antas att döttrarna efter det att de vid vuxen ålder flyttat hemifrån hade fortsatt att ha en sedvanlig och normal kontakt med den avlidne. Nämnden ansåg därför att även döttrarna ansåg ha haft en så nära relation till den avlidne att de borde vara berättigade till ersättning med 25 000 kr vardera.

8.3.5 Cirkulärreferat 5-2003

I fallet hade en fader till minderåriga barn avlidit i samband med en trafikolycka. Barnen bodde efter skilsmässa hos modern, men fadern hade regelbundet umgänge med dem. Modern och de båda döttrarna yrkade ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död.

Nämnden ansåg att, då modern inte haft hushållsgemenskap med den avlidne sedan äktenskapet upplöstes, hon inte kan ha ansetts stå den avlidne nära i den mening som avses i 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen.

Döttrarna, som tidigare ingått i hushållsgemenskap med fadern och efter skilsmässan haft regelbundet umgänge med denne, ansågs däremot ha haft en så nära relation till den avlidne att de borde vara berättigade till ersättning med 25 000 kr vardera till följd av dennes bortgång.

8.3.6 Cirkulärreferat 6-2003

I fallet hade en vuxen son avlidit i samband med en trafikolycka. Den avlidne hade eget boende sedan ca 10 år. Fadern yrkade ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död.

Nämnden konstaterade att sonen hade haft hushållsgemenskap med fadern under uppväxten och de även hade haft en nära kontakt sedan sonen flyttat hemifrån. Fadern fick därför anses ha haft en så nära relation till sonen att han borde vara ersättningsberättigad till följd av dennes bortgång med 25 000 kr.

8.3.7 Cirkulärreferat 7-2003

I fallet hade en styvsyster, som inte i vuxen ålder haft hushållsgemenskap med den avlidne, yrkat ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död.

I propositionen 2000/01:68 hänvisade regeringen i fråga om ersättning till bland annat syskon som vid tidpunkten för dödsfallet inte levde i hushållsgemenskap med den avlidne till rättsfallet NJA 2000 s 521⁷⁹. Av domen framgår att ersättning i sådana fall bör utgå endast om syskonen på grund av särskilda omständigheter hade en närmare gemenskap än den som normalt föreligger mellan syskon.

⁷⁹ Ovan refererat under 3.7.

Nämnden konstaterade att den avlidne och styvsystern hade levt i samma hushållsgemenskap i drygt fyra års tid, men att hushållsgemenskapen hade upphört några år före dödsfallet.

Nämnden ansåg därför inte, med beaktande av HD:s ställningstagande, att styvsystern hade stått den avlidne så nära att hon enligt 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen kunde anses ha rätt till ersättning.

8.3.8 Cirkulärreferat 8-2003

I fallet hade en broder, som i vuxen ålder inte haft hushållsgemenskap med den avlidne, yrkat ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död.

Nämnden konstaterade att syskonen vuxit upp i samma etablerade hushållsgemenskap, men att denna hade upphört några år före den avlidnes bortgång. Brodern uppgav att de hade en mycket nära relation, där de hade gemensamma vänner och träffades flera gånger i veckan.

Nämnden fann inte, med beaktande av HD:s ställningstagande i NJA 2000 s 521, att brodern på grund av särskilda omständigheter hade en närmare gemenskap än den som normalt föreligger mellan syskon. Nämnden ansåg därför att brodern inte hade stått den avlidne så nära att han enligt 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen kunde anses ha rätt till ersättning.

8.3.9 Cirkulärreferat 9-2003

I fallet hade en tvillingsyster, som vid tidpunkten för olyckan inte hade någon annan hushållsgemenskap med den avlidne än i ett gemensamt fritidshus under somrar och helger, yrkat ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död.

Tvillingsystern uppgav att systrarna hade en ovanligt nära uppväxt tillsammans då de delade rum, kamrater och gjorde allt som man kunde tillsammans. De gick även i samma klass ända till studenten. I vuxen ålder bodde systrarna ca två minuters gångväg från varandra och träffades varje dag samt ringde varandra ca tre gånger om dagen. Dessa uppgifter har inte ifrågasatts av försäkringsbolaget.

Nämnden konstaterade att syskon i princip inte ingår i den personkrets som anses vara berättigad till ersättning för personskada vid anhörigs bortgång. Tvillingsystrarna har emellertid vuxit upp tillsammans och då levt i samma hushållsgemenskap. Även om de vid tidpunkten för den avlidnes bortgång inte hade någon annan hushållsgemenskap än i ett gemensamt fritidshus under somrar och helger, framgår det dock att de även efter att deras hushållsgemenskap upphört hade en mycket nära och speciell relation till varandra. Nämnden ansåg därför att tvillingsystrarna fick anses ha haft en

närmare relation än som är normalt för syskon och att tvillingsystemen därför fick anses ha stått tvillingsystemen så nära att hon enligt 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen borde ha rätt till ersättning till följd av den avlidnes bortgång med 25 000 kr.

Två ledamöter var skiljaktiga och anförde att då tvillingsystrarna inte hade haft hushållsgemenskap med varandra sedan de flyttat från föräldrahemmet och utredningen i övrigt inte visat att de haft en sådan nära relation som bestämmelsen i 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen synes förutsätta för rätt till ersättning, tvillingsystemen inte borde vara berättigade till ersättning till följd av den avlidnes bortgång.

8.3.10 Cirkulärreferat 1-2004

I fallet hade en myndig son avlidit i samband med en trafikolycka. Moderns sambo som haft hushållsgemenskap med den avlidne tre år före olyckan yrkade ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död. Nämnden ansåg inte att sambon hade stått den avlidne särskilt nära i den mening som avses i 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen.

8.3.11 Cirkulärreferat 2-2004

I fallet hade en hemmaboende dotter avlidit i samband med en trafikolycka. Föräldrarna och hemmaboende syskon yrkade ersättning för sveda och värk till följd av dödsfallet med ett högre belopp än det som bolaget hade betalat ut, det vill säga 25 000 kr till var och en.

Nämnden hänvisade till HD:s NJA 2004 s 26. I domen konstaterades att enligt TSN:s trafikskadetabeller för 2002 gällande ersättning för sveda och värk motsvarade 25 000 kr avrundat en akut sjuktid på ett år med annan vård än sjukvård. I domen angavs att det inte fanns underlag för att anta att de psykiska besvär, utöver sorg och saknad, som kunde uppkomma till följd av skadeståndsgrundande dödsfall i allmänhet var av sådan omfattning och karaktär att de kunde motivera en högre schablonmässig ersättning.

Mot bakgrund av HD:s i fråga om bestämmande av ersättning för personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära samt utredningen i ärendet har den av bolaget lämnade ersättningen ansetts skälig.

8.3.12 Cirkulärreferat 3-2004

I fallet hade en broder, som i vuxen ålder inte haft hushållsgemenskap med den avlidne, yrkat ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död.

Brodern uppgav att bröderna hade en ovanligt nära uppväxt tillsammans då det bara skilde 14 månader mellan bröderna och var varandras bästa vänner. Bröderna delade därför rum, vänner och intressen. I vuxen ålder arbetade de 13 år på samma arbetsplats, tills personalen sades upp 1 år innan olyckan. Bröderna hade hus på samma gata och umgicks flitigt på fritiden.

Nämnden konstaterade att syskon i princip inte ingår i den personkrets som anses vara berättigad till ersättning för personskada vid anhörigs bortgång. Bröderna har emellertid vuxit upp tillsammans och då levt i samma hushållsgemenskap. Även om de inte hade någon hushållsgemenskap vid broderns frånfälle, framgår det dock att bröderna även efter det att hushållsgemenskapen upphört hade en mycket nära och speciell relation. Nämnden ansåg därför att bröderna fick anses ha haft en närmare relation än som är normalt för syskon och att brodern därför borde ha rätt till ersättning för personskada till följd av broderns bortgång med ett belopp om 25 000 kr.

9 Diskussion och slutsatser

9.1 SkL 5 kap 2 § 1 st p 3

Den utvidgning som skett genom rättspraxis av anhörigas möjligheter att få skadestånd för de psykiska besvär de åsamkats till följd av att någon dödat genom en skadeståndsgrundande handling, har alltså resulterat i en lagändring.

Att bevilja en ideell ersättningssumma för det psykiska lidande som är förknippat med att en familjemedlem dödas överensstämmer säkerligen med det allmänna rättsmedvetandet och jag anser det vara en välkommen utveckling. Det kan emellertid vara befogat att reflektera något över hur lagändringen har utformats.

9.1.1 Tydlig och praktisk lagregel

En stor skillnad i förhållande till den ersättningsrätt som utvecklats i rättspraxis är att grunden för skadeståndet blir utan betydelse. Den nya regleringen innebär alltså att nära anhöriga till dem som dödat får en allmän rätt till ersättning för de psykiska besvär som de åsamkats till följd av dödsfallet. Det skall därför inte krävas att dödsfallet orsakats uppsåtligt eller av grov oaktsamhet. Även när dödsfallet orsakats av vårdslöshet som inte är grov skall ersättning betalas ut. Den nya regeln är dessutom tillämplig när någon är strikt skadeståndsansvarig för dödsfallet och ersättning skall bestämmas enligt reglerna i skadeståndslagen. Praktiskt mycket betydelsefullt är att även trafikförsäkringen omfattas, vilket innebär att nära anhöriga till dem som dödat i trafiken får en generell rätt till ersättning.

Lagstiftarens ambition har varit att åstadkomma en lagregel som så tydligt som möjligt anger vilka fall som är ersättningsgilla. Lagstiftaren har även strävat efter att lagregeln bör vara praktisk användbar och att den inte skall ge upphov till för höga administrationskostnader i den praktiska skaderegleringen. Genom den valda lagändringen har lagstiftaren undvikit fall där ersättningsrätten blir beroende av om dödandet har skett uppsåtligt, av grov oaktsamhet som ligger mycket nära ett uppsåtligt handlande eller om dödandet enbart har orsakats genom oaktsamhet eller annat skadeståndsgrundande handlande. Lagtextens utformning medför otvivelaktigt större klarhet i när ersättning är berättigad och när den inte är det.

Lagstiftaren har även i lagparagrafens ordalydelse dragit en klar gräns för när de psykiska besvären är ersättningsgilla, genom att den lagreglerade rätten till skadestånd är begränsad till fall då den nära anhörige har dödat. Av förarbetena framgår emellertid att även närstående till den som inte har

avlidit kan få ersättning i vissa fall, men att detta skall överlämnas till rättspraxis. Det indikerar att rättsområdet kan fortsätta att utvecklas så att den uppdragna gränsen enligt paragrafens ordalydelse inte längre blir den gällande. I så fall blir regeln att personen skall ha avlidit enbart en huvudregel. Från försäkringsbolagens perspektiv vore en sådan utveckling olycklig, eftersom det skulle leda till ökat behov av utredningar och i sin tur höjda administrationskostnader i den praktiska skaderegleringen.

9.1.2 Bevislättnad

Enligt den nya bestämmelsen skall, om personskada lett till döden, ersättning betalas för personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den döde särskilt nära. En utgångspunkt är därvid att den anhörige som drabbats av psykiska besvär på vanligt sätt har att genom läkarintyg och annan utredning styrka att de psykiska besvären är medicinskt påvisbara och har samband med den anhöriges död. Av propositionen framgår emellertid att avsikten är att en bevislättnad skall tillämpas för sveda och värk jämte smärre belopp avseende kostnader och inkomstförluster. Bakgrunden till detta antagande är rättsfallet NJA 2000 s 521. Genom domen slogs fast att en bevislättnad gäller för psykiska besvär som tillfogats någon på grund av att en nära anhörig dödats genom en uppsåtlig eller därmed jämförlig handling. I propositionen utgår lagstiftaren från att samma bevislättnad kommer att tillämpas beträffande även andra fall än uppsåtsfall.

Lagstiftaren har således beslutat sig för att ge en person som står den avlidne särskilt nära rätt till personskadeersättning i fråga om alla de olika ersättningsposter som anges i 5 kap 1 § skadeståndslagen, där lagstiftaren, utan att det framgår av lagtexten, utgår från att psykiska besvär av övergående slag skall ersättas schablonmässigt utan närmare utredning. Ett annat sätt att lösa problemet hade varit att uttryckligen avgöra vilka skadeverkningar på de anhörigas sida som bör vara ersättningsgilla. Om ingen personskada förekommit skulle exempelvis likväl en ideell ersättningspost kunna motiveras, som var oberoende av kravet på personskada.

Under lagstiftningsarbetet diskuterades om det skulle införas en ideell rätt till ersättning för sorg och saknad. Från såväl lagteknisk som praktisk synpunkt hade det varit ett bättre alternativ att för de åsyftade ersättningsfallen ange att en schablonersättning motsvarande ersättning för sveda och värk alltid utan särskild utredning om besvären kan utgå till en person som ingår i anhörigkretsen. Detta förslag avvisade då lagstiftaren inte ville frångå den utveckling som skett genom rättspraxis. Ett annat skäl till att lagstiftaren valt en personskadeersättning är att man ansett det rimligt att skadeståndet skall kunna bestämmas efter de psykiska besvärens storlek i det enskilda fallet och att den anhörige även skall kunna få full ersättning för de kostnader och den inkomstförlust som kan ha uppkommit på grund av besvären.

Att införa enbart en möjlighet till skadestånd för sorg och saknad i stället för en rätt till skadestånd för de psykiska besvären hade säkerligen i allmänhet varit lättare att hantera i skadestandsregleringen, än skadestånd för den personskada i form av psykiska besvär som kan ha åsamkats närstående till den avlidne. Jag anser dock att det är rimligt att den anhörige skall kunna få full ersättning för den skada som uppkommit på grund av besvären och att denna ersättning skall bestämmas individuellt. Enligt min åsikt hade den bästa lösningen därför varit att, vid sidan av en rätt till skadestånd för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död, ge en schablonersättning till vissa efterlevande för den sorg och saknad som de kan uppleva när den anhörige har avlidit till följd av en skadestandsgrundande handling. Att lagstiftaren avvisar en sådan lösning genom att hänvisa till att de inte vill frångå den utveckling som skett genom rättspraxis känns trångsynt. Det är beklagligt att lagstiftaren inte kunde tillvarata möjligheten att utifrån både lagteknisk och praktisk synpunkt utforma en så bra lagändring som möjligt utan att känna sig bundna av utvecklingen i rättspraxis.

Ett annat argument för att införa en särskild möjlighet till ideell ersättning för sorg och saknad är att införandet av en bevislättnad har gjorts just för att uppnå detta resultat. Detta då en presumtion i gängse mening skall kunna motbevisas. Det vill säga ett positivt faktum skall bara anses gälla tills det negerats. Det vanliga motivet för presumtionsregler är att förenkla bevisföringen för en part, vid de tillfällen den faktiska möjligheten att säkra bevisningen i praktiken finns hos den andra parten. Presumtionen drabbar då den part inom vars "farozone" den presumerade omständigheten föreligger. I lagändringen har presumtionen kommit att gynna den enda part som har någon som helst möjlighet att bevisa det presumerade faktumet, då den skadelidande onekligen är den enda som kan föra bevisning om sin egen personskada genom att exempelvis inhämta ett läkarutlåtande. Skadevållaren kan alltså i realiteten aldrig bryta presumtionen. I detta fall är det därför följaktligen inte fråga om en presumtionsregel, utan en retorisk motivering för en rättsregel som innebär att anhöriga till person som dödsats skall få ideell ersättning.⁸⁰

Med den utformning som lagändringen har fått, där ersättning för särskild närståendes död bestämmas genom 5 kap. 1 § skadeståndslagen, är det i min mening emellertid rimligt att ersätta psykiska besvär av övergående slag schablonmässigt utan närmare utredning. Genom att presumera personskada av detta slag, besparas anhöriga integritetskränkande utredningar för att bevisa att de har en personskada och försäkringsbolagen kan handlägga ersättningsfallen mer kostnadseffektivt för det fall där den anhörige inte yrkar på mer än ersättning för övergående slag.

9.1.3 Närståendekretsen

Lagtexten ger ingen närmare precisering av den personkrets som har möjlighet att få ersättning för psykiska besvär vid anhörigs död, än att

⁸⁰ Se Andersson s. 908.

berättigade till ersättning är de som ”stod den avlidne särskilt nära”. Skälet till att lagstiftaren inte velat göra en uppräknning av vissa personkategorier i lagen är att en sådan uppräknning skulle kunna hindra en nyanserad bedömning med hänsyn till de särskilda omständigheter som kan finnas i det enskilda fallet.

Lagstiftaren utgick även från att genom att göra den ersättningsberättigade kretsen relativt vid, skulle den omständigheten att någon har orsakats en personskada i form av psykiska skäl utgöra ett, om än inte avgörande, kriterium på att personen har stått den avlidne så nära att det är rimligt att skadestånd utgår för denna personskada. Genom att tillämpa en bevislättnad har nu denna möjlighet till avgränsning av den ersättningsberättigade kretsen tagits bort.

Lagstiftarens ambition var att lagregeln så tydligt som möjligt skall ange vilka fall som är ersättningsgilla. En möjlighet hade därför varit att ange vilka som skall anses som särskild närstående. Att inte definiera denna personkrets medför att försäkringsbolagen i varje enskilt fall måste utreda om personen skall anses tillhöra den ersättningsberättigade personkretsen. En annan möjlighet hade varit att dra en tydlig gräns vid att ersättningsberättigade skall vara medlemmar av samma etablerade hushållsgemenskap. I min mening är dock denna gränsdragning alltför snäv, eftersom det känns naturligt att även föräldrar som inte sammanbor med sina barn, eller barn som flyttat hemifrån kan drabbas av psykiska besvär vid den andres frånfälle.

Från en praktisk synpunkt är det dessutom oturligt att lagstiftaren har lämnat en möjlighet att skadestånd borde kunna utgå även till personer som inte har bott tillsammans med den avlidne, till exempel syskon, om det av andra skäl har rått en sådan samhörighet mellan dem som normalt finns mellan samboende personer. Denna gränsdragning är svår och leder till att osäkerhet om vilka som skall anses ingå i den ersättningsberättigade kretsen kommer att föreligga tills dess det finns klagande praxis på området.

9.2 Praxis

TSN har under 2003-2004 avgjort några fall där det gällt att bedöma vilka personer som har rätt till ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död enligt den nya lagändringen. Nämnden har i sina avgöranden hänvisat till propositionen, där det anförs att berättigade till skadestånd är de som har stått den avlidne särskilt nära, främst make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar, varvid i första hand åsyftas medlemmar av samma etablerade hushållsgemenskap som den avlidna varit medlem i. Vidare anges att det dock inte kan uteslutas att även andra personer någon gång kan komma ifråga för ersättning, till exempel syskon som inte sammanbodde med den avlidne.

9.2.1 Makar och sambor

Vad gäller makar har nämnden gjort den bedömning att makar som har haft hushållsgemenskap under äktenskapet, men sedan skiljt sig och sedan dess inte haft hushållsgemenskap inte skall anses ha stått den avlidne nära i den mening som avses i bestämmelsen om en av makarna sedan avlider till följd av en ersättningsberättigad handling. Nämnden har även ansett att sambor som har separerat, innan den ena avlider till följd av en skadeståndsgrundande handling, inte har ansetts stå den avlidne särskilt nära i den mening som bestämmelsen i 5 kap 2 § 3 p skadeståndslagen synes förutsätta för rätt till ersättning.

Detta är ett resonemang som jag både finner rimligt och som i min mening överensstämmer med hur särskild närstående har definierats av lagstiftaren. Par som avser att avsluta sitt förhållande och därigenom har gjort en aktiv handling för att inte längre ha en etablerad hushållsgemenskap, skall inte heller uppfylla kraven för ersättning.

9.2.2 Barn och föräldrar

När det rör sig om vuxna barn och föräldrar har nämnden menat att ersättning kan lämnas till barn och föräldrar även om de inte hade hushållsgemenskap vid skadetillfället. Det räckte, att de tidigare hade haft hushållsgemenskap och därefter hade haft sedvanlig och normal kontakt med varandra.

Vid skilsmässor där ena föräldern haft umgängesrätt och då denne avlidit har barnen ansetts ersättningsberättigade.

Här verkar nämnden ha tolkat definitionen av särskild närstående vidare än vad lagstiftaren har gjort angående personer som ej har hushållsgemenskap. Ändå anser jag att nämndens bedömning är riktig. I min mening är det sannolikt att föräldrar och barn kan få psykiska besvär vid den enes frånfalle oberoende av om hushållsgemenskap föreligger. När det gäller vuxna barn som har flyttat hemifrån har det i vissa av avgörandena framstått som om nämnden har presumerat att barnen har haft sedvanlig och normal kontakt med föräldern om de har haft hushållsgemenskap under uppväxten, om inget annat visats. Beträffande minderåriga barn verkar det räcka att föräldern har haft frekvent umgänge med barnet för att ersättning skall vara berättigad.

9.2.3 Styvföräldrar och styvbarn

I cirkulärreferat 1-2004⁸¹ rörde det sig om ett myndigt barn där moderns sambo endast haft hushållsgemenskap med den avlidne under tre år före olyckan. Den avlidne var 17 år när mammans sambo flyttade in. Här blev nämndens bedömning att moderns sambo inte kunde anses stå det myndiga barnet särskilt nära i den mening som avses i den nämnda bestämmelsen.

⁸¹ Refererat ovan under 9.3.10.

I ett avgörande som inte har getts ut som cirkulärreferat har vuxna styvbarn med eget boende inte ansetts ersättningsberättigade när styvfadern avled. Styvbarnen var 8 respektive 10 år när styvfadern flyttade hem till dem. I ett annat avgörande har styvmor och halvsyskon till den avlidne där hushållsgemenskap inte förelåg inte ansetts ersättningsberättigade.

För att styvföräldrar och styvbarn skall anses ersättningsberättigade räcker inte att de har hushållsgemenskap, utan troligtvis måste styvföräldrarnas och styvbarnets relation till varandra kunna jämföras med det som förälder och barn har. Här förmodar jag att faktorer som hur länge styvföräldern och styvbarnet har haft hushållsgemenskap, hur gammal barnet var när hushållsgemenskap uppstod samt vilken relation barnet har till sina biologiska föräldrar spelar in på om de skall anses som ersättningsberättigade. Dessa faktorer borde bli i ännu högre grad avgörande när det rör sig om vuxna barn som har flyttat hemifrån. Föräldrar till vuxna barn har ansetts ersättningsberättigade trots att de inte faller in under rekvisitet ”särskild närstående” så som det har definierats i propositionen. För att styvföräldrar skall kunna få ersättning med den lydelsen lagen har måste det därför i min mening krävas att styvföräldern har samma ställning som biologisk förälder.

9.2.4 Mor- och farföräldrar samt barnbarn

Det har inte publicerats något cirkulärreferat som rör ersättning till mor- och farföräldrar eller till barnbarn. I ett nämndavgörande har emellertid mormor och morfar till ett avlidet barnbarn inte ansetts berättigade till ersättning trots att de hade en mycket nära relation, då det inte förelåg hushållsgemenskap vid olyckstillfället. Det verkar därför troligt att morföräldrarna skulle ha kunnat anses tillhöra den ersättningsberättigade kretsen, om barnbarnet hade bott hos dem. I ett annat nämndavgörande ansågs inte ett barnbarn berättigat till ersättning när mormodern avled. När det gäller mor- och farföräldrar till vuxet barnbarn som de inte har hushållsgemenskap med, kan i min mening sannolikt samma förutsättning för ersättning gälla som för styvföräldrar.

9.2.5 Syskon

Syskon är den kategori av ersättningsberättigade där gränsdragningen är svårast och leder till mest osäkerhet om hur lagändringen skall tillämpas.

Såsom framgått ovan ingår syskon i princip inte i den personkrets, som anses vara berättigad till ersättning för personskada vid anhörigs bortgång. I propositionen hänvisar regeringen dock i fråga om ersättning till bland annat syskon som vid tidpunkten för dödsfallet inte levde i hushållsgemenskap med den avlidne till HD:s dom NJA 2000 s 521. Av domen framgår att ersättning i sådana fall bör lämnas endast om syskonen på grund av

särskilda omständigheter hade en närmare gemenskap än den som normalt föreligger mellan syskon.

Syskon som har hushållsgemenskap har av branschen och nämnden ansetts ingå i den ersättningsberättigade kretsen. Beträffande vuxna syskon, som inte har hushållsgemenskap, ansåg nämnden i de flesta fall att de – trots regelbunden och god kontakt – inte hade rätt till ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död.

I de två fall där ersättning till syskon har medgetts förefallet nämnden ha tagit hänsyn till att syskonen hade haft hushållsgemenskap under uppväxten. I både NJA 2000 s 521 och det ena nämndavgörandet har syskonen i vuxen ålder delat arbetsplats under lång tid. I alla tre fallen har syskonen umgått dagligen och haft gemensamma vänner och intressen samt tillbringat större helger och semestrar tillsammans. I båda nämndavgörandena har även syskonen bott nära varandra. I alla tre fallen rörde det sig om syskon av samma kön.

Ur ett tillämpningsperspektiv anser jag att det är olycklig att lagstiftaren inte har dragit gränsen för syskon vid hushållsgemenskap. Gränsen för när syskon skall anses ha en närmare gemenskap än den syskon normalt har är i mitt tycke alltför otydlig, vilket medför ökat behov av utredningar i dessa ärenden.

9.2.6 Styvsyskon

Eftersom syskon i princip inte ingår i den personkrets som anses vara berättigad till ersättning för personskada vid anhörigs bortgång torde det vara ännu svårare för styvsyskon att få ersättning.

I ett avgörande från Brottsoffermyndigheten⁸² ansökte en styvbroder ersättning för psykiska besvär. Fyra ynglingar anlade den 29 oktober 1998 tillsammans och i samförstånd en brand i en fastighet vid Backaplan i Göteborg. Branden anlades i ett trapphus i anslutning till en lokal där det pågick en ungdomsfest med närmare 400 deltagare. Den anlagda branden med gaser spred sig via en dörr in i festlokalen och förorsakade att 63 unga människor omkom däribland en pojke. Vid tiden för branden bodde styvbrodern sedan omkring 6 år tillbaka tillsammans med den avlidne, den avlidnes far och styvbroderns mor och sju halvsyskon. Brottsoffermyndigheten beviljade styvbrodern ersättning mot den bakgrund att det förelagat en etablerad hushållsgemenskap.

Har styvsyskonen vuxit upp i samma etablerade hushållsgemenskap torde även styvsyskon vara berättigade till ersättning för personskada vid anhörigs död. Frågan är om det krävs att styvsyskonen utöver hushållsgemenskap behöver visa på att deras relation är jämställd den mellan biologiska syskon

⁸² Dnr 1934/2001.

eller om detta presumeras genom hushållsgemenskapen. Sannolikt bör tiden för hushållsgemenskap vara relevant för om ersättning skall beviljas.

Beaktande svårigheten för biologiska vuxna syskon som inte har hushållsgemenskap att få ersättning för personskada vid anhörigs död, torde möjligheten för styvsyskon som inte längre har hushållsgemenskap vara ytterst begränsade.

I det nämndavgörande som finns publicerat som cirkulärreferat ansågs inte styvsystern ha stått styvbrodern så nära att hon skulle ha rätt till ersättning för personskada till följd av styvbroderns bortgång, trots att de hade haft hushållsgemenskap under viss tid av uppväxten samt att styvsyskonen träffades flera gånger i veckan. Att nämnden kom fram till detta beslut är inte överraskande, då relationen troligtvis inte hade ansetts vara en närmare gemenskap än den som normalt föreligger mellan syskon, även om det hade rört sig om biologiska syskon.

9.2.7 Schablonersättning

Det kan konstateras att rättspraxis för andra slag av ersättning för lidande än ersättning i form av personskada har sedan början av 1990-talet blivit allt generösare vad gäller ersättningens storlek. Till följd av att lagstiftaren har valt att reglera skadestånd för psykiska besvär till nära anhöriga till följd av dödsfall som en ersättning för personskada i form av sveda och värk, är det den av Trafikskadenämnden senast fastställda tabellen beträffande ersättning för sveda och värk som används för att fastställa vilket belopp som schablonmässigt skall utgå. Även om inte domstolarna är bundna av TSN:s praxis har de i tidigare rättsfall tillämpat tabellerna för att fastställa ersättning.

Hade lagstiftaren istället valt att göra ersättningen till anhöriga oberoende av personskada och istället ersatt dem genom särskild ersättningspost avseende sorg och saknad skulle det ha funnits helt andra möjligheter att påverka beloppen och även införa schabloner om olika ersättningsbelopp.

I förarbetena till lagändringen om anhörigersättning finns inget uttalande om vad som skulle vara en rimlig ersättningsnivå, men lagstiftaren ansåg att standardbeloppet framstod som lågt. HD menade å andra sidan i NJA 2004 s 26 att det inte fanns underlag för att anta att de psykiska besvär, utöver sorg och saknad, som kan uppkomma till följd av ett skadeståndgrundande dödsfall i allmänhet är av en sådan omfattning och karaktär att de kan motivera en högre schablonmässig ersättning. Däremot menade HD att det var motiverat att tillämpa en dubbelt så hög schablon vid uppsåtliga brott, eftersom det i fråga om psykiska besvär låg i sakens natur att gärningens beskaffenhet kunde vara av betydelse för skadans intensitet. HD ansåg därför att det fanns anledning att frångå lagstiftarens begränsning, att gärningens beskaffenhet inte skall påverka bedömningen av ersättningens storlek.

Återigen har HD ändrat en begränsning som inte ter sig motiverad. Att det skall finnas möjlighet att variera schablonbeloppet efter den skadeståndsgrundande handlingens art framstår som skäligt och jag håller med HD i att det får antas att följderna för den anhörige blir allvarigare av att den som orsakat skadan haft uppsåt till brottet, än om personen som orsakat skadan endast varit vårdslös eller svarat för skadan på annan grund. Jag skulle dock vilja att schablonersättningen skulle kunna varieras ytterligare allt efter skadeståndsgrunden. Även om principen för ersättning är densamma när den anhörige avlidit vid t ex trafikskada eller våldsbrott, måste uppsåt bevisas för att dubbel ersättning skall utgå. Detta kan vara mycket svårt vid trafikolyckor och göra att anhöriga till personer som avlidit vid trafikolyckor inte kan få högre ersättning än standardbeloppet. Det kan även i andra fall vara svårt att bevisa uppsåt.

9.3 Framtida utveckling

Till sist vill jag säga någonting om framtiden och de frågor som rättspraxis kan komma att behöva besvara.

En av dem är skadeståndets storlek. Ersättning för sveda och värk bestäms fortfarande ofta till 25 000 kr så som skedde i 1993 års pleniavgörande, med undantag för de fall av uppsåtligt dödande där ersättningsbeloppet fördubblas. Även om rättsfallet från 2004 och följande nämndavgörande fastställer detta belopp, tror jag att man kommer att försöka få till stånd en höjning av ersättningsbeloppet efter hand. Frågan är om HD även kommer att anse att det kan vara motiverat med en ökning av den schablonmässiga ersättningen vid fler typer av skadeståndsgrunder än uppsåt.

En annan fråga, som säkert kommer att ställa till en del problem i den praktiska skadehanteringen är om ersättning för sveda och värk kan lämnas samtidigt för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död och egen fysisk skada. Följande exempel belyser problemet. Vid en bilolycka omkommer ett barn. Fadern, som är med vid olyckan, drabbas förutom av en psykisk chock också av en personskada med en akut sjuktid på ett år. Modern, som inte var med vid olyckstillfället, får ersättning enligt schablon med 25 000 kr. Fadern får också denna ersättning. Bör han därutöver få ersättning för sveda och värk för sin egen fysiska skada? I arbetsgruppens förslag föreslås att han bör få det med den motiveringen att ersättning för psykiska besvär till följd av nära anhörigs död kan betraktas som en särskild skadetyp inom ersättningsposten sveda och värk. Enligt arbetsgruppen talar även starka rättviseskäl för denna lösning samt att de skadelidande inte skall komma i ett sämre läge i det nya systemet jämfört med det gamla systemet. Rådet godtog arbetsgruppens förslag. Fyra av de fem bolagsledamöterna i rådet svarade dock nej på den ovan ställda frågan i enlighet med den skiljaktiga mening som hade framförts av en minoritet i arbetsgruppen. Minoriteten i arbetsgruppen ansåg det inte möjligt att för samma akuttid ge dubbel

ersättning för sveda och värk⁸³ Så även om arbetsgruppens förslag har fastställts, behövs det troligtvis ett rättsavgörande i frågan.

Ett område där det finns ett stort behov av klargörande genom rättspraxis är frågan vilka anhöriga som skall anses ersättningsberättigade enligt lagändringen. I lagtexten talas om ”någon som stod den avlidne särskilt nära”. Det finns ett flertal typer av närstående relationer som ännu inte prövats av TSN eller i domstol. Bland annat har det inte prövats hur man skall bedöma fall där flera anhöriga har avlidit samtidigt. Det har inte heller prövats om anhörigersättning bör utgå om en gravid kvinna avlider. Ytterligare klargöranden när styvsyskon och styvföräldrar skall anses ersättningsberättigade behöver göras samt vilka som skall anses ersättningsberättigade för att de har hushållsgemenskap men inte ingår i den av lagstiftaren uppräknade personkretsen. Sannolikt kommer det även att uppkomma många problem vid skaderegleringen av när syskon som inte har hushållsgemenskap skall anses ersättningsberättigade, eftersom denna gränsdragning är svår.

Jag bara konstatera att detta är ett område som fortfarande kräver en hel del klargöranden och det skall bli mycket intressant att se vad som händer. Förhoppningsvis så kommer det snart att komma klargörande praxis på området som tydliggör gränserna och förenklar den praktiska skaderegleringen. Faktiskt så har det så kallade ”tvillingfallet”⁸⁴ som är ett av de nämndavgöranden som TSN gett ut som cirkulärreferat, överklagats till TR och kan bli det första normerande rättsfallet vad gäller lagändringens tolkning. Försäkringsbolaget låter käranden processa på deras bekostnad i förhoppning om att kunna driva fram ett prejudikat dels vad gäller närståendebegreppet, dels vad gäller ersättningsbeloppet. Såsom avslutning följer en sammanfattning av försäkringsbolagets argumentering för att tvillingsystemet inte skall anses ersättningsberättigad samt varför ersättningsbeloppet inte skall höjas.

Försäkringsbolaget bestrider att tvillingsystemet stod sin syster så nära att hon enligt 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen är berättigad till ersättning för egen personskada med anledning av systemets dödsfall. Detta eftersom systrarna vid tiden för olyckan var 30 år fyllda och inte har haft hushållsgemenskap sedan de var 19 år gamla.

Vid tiden för olyckan var systrarna 30 år fyllda. Tvillingsystemet har inte haft hushållsgemenskap med sin syster efter det att de båda slutade gymnasiet, troligen våren 1991, då de båda var 19 år gamla. Den omständigheten att de haft en nära kontakt med varandra även som vuxna gör inte att försäkringsbolaget anser att tvillingsystemet kan anses höra till den ersättningsberättigade kretsen enligt det i målet aktuella lagrummet. Av uttalanden i prop 2000/01:68 s 72 framgår att syskon kan höra till den ersättningsberättigade kretsen om syskonet vid dödsfallet levde i

⁸³ Se Arbetsgruppens förslag under 8.1.1.

⁸⁴ Cirk ref 9-2003, ovan refererat under 9.2.9.

hushållsgemenskap med den avlidne men, om så inte är fallet, är det inte utesluter att syskon någon gång kan komma ifråga för ersättning. Enligt försäkringsbolaget får det anses framgå av förarbetsuttalandet, att en relativt snäv gräns skall gälla för syskon till den avlidne och det även med beaktande av utgången i NJA 2000 s 521 som rörde ersättning till vuxna syskon vilka inte sammanlevde med den som uppsåtligen hade dödats i tiden före den ändring av skadeståndslagen som trädde i kraft den 1 januari 2002. Genom lagändringen har lagstiftaren alltså, i försäkringsbolagets tycke, gett ett mycket begränsat utrymme för ersättning till syskon som inte sammanlevde med den avlidne. Enligt försäkringsbolagets uppfattning skulle ersättning kunna vara aktuell om dödsfallet inträffar i tiden i nära anslutning till det att syskonens hushållsgemenskap hade upphört. Likaså om syskonen av alldeles speciella skäl såsom om det ena syskonet, utan att hushållsgemenskap kan anses föreligga, hade särskild omsorg om det andra syskonet på grund av dennes handikapp eller liknande. Så är dock inte situationen här, enligt försäkringsbolaget. Tvillingsystrarnas relation får i stort anses överensstämma med hur en god relation mellan vuxna syskon kan te sig genom med täta kontakter, gemensamma semestrar, gemensamt ägd fritidsbostad etc.

Ekonomiska, rationella och etiska skäl talar, i försäkringsbolagets tycke, även för att en snäv gräns för ersättning till syskon upprätthålls. Det är mycket vanligt att personer som avlider efterlämnar syskon. Dödsfall som sker i trafiken eller på annat sätt genom någons vållande medför att skadevållare eller försäkringsgivare har att utge skadestånd eller trafikskadeersättning alternativt försäkringsersättning genom meddelad ansvarsförsäkring. En snäv gräns för rätt till ersättning till syskon gör att skaderegleringen för dessa vanligen förekommande situationer kan skötas effektivt och ekonomiskt. En skaderegleringsverksamhet som skulle utmärkas av att en värdering i varje enskilt skadefall skall göras av olika skäl som talar för och emot om det efterlevande syskonet stod den avlidne "särskilt nära" framstår, enligt försäkringsbolaget, som ovärdig och olustig för alla inblandade parter.

Vad gäller ersättningens storlek har HD nyligen uttalat sig om ersättningsnivån rörande ersättning till efterlevande till den som dödats uppsåtligen efter lagändringen i skadeståndslagen; HD dom 2004-02-04 i mål T 453-03. Rättsfallet rörde ersättning till barn till den som uppsåtligen hade dödats. Av domskälen får, enligt försäkringsbolaget, anses framgå att schabloner bör tillämpas beroende på omständigheterna i det enskilda fallet när det rör sig om psykiska besvär samt att HD anser att schablonbeloppet för ersättning till den avlidnes barn för sveda och värk för psykiska besvär är 25 000 kr för fall där den som orsakat skadan endast varit vårdslös eller svarar för skadan på annan grund, medan ett dubbelt så högt belopp, 50 000 kr, bör utgå vid uppsåtligt dödande. Enligt försäkringsbolagets uppfattning finns inte skäl att bestämma en högre ersättningsnivå än 25 000 kr när det

gäller ersättning till syskon till den avlidne; jfr även NJA 2000 s 521 där ersättning till syskon vid uppsåtligt dödande bestämdes till 25 000 kr.

Förhoppningsvis kommer HD ta upp rättsfallet till prövning och skapa ett prejudikat, som tydliggör närståendebegreppet samt ersättningsbeloppets storlek.

Käll- och Litteraturförteckning

- Agell, Anders Anmälan av Jan Hellner: Skadeståndsrätt, m.m.
SvJT 1973 s 798-804
- Andersson, Håkan Juridisk verklighetsbild? – realitet eller
simulacrum? JT 2000-01 s 897-909
- Andersson, Håkan Skyddsändamål och adekvans, Uppsala 1993
- Bengtsson, Bertil Svensk rättspraxis: Skadestånd, SvJT 1978 s
504-520
- Bengtsson, Bertil
Strömbäck, Erland Skadeståndslagen – en kommentar, uppl. 1,
Stockholm 2002
- Conradi, Erland Om adekvans – än en gång, SvJT 1984 s 177-189
- Dareborg, Anders Nya regler om ersättning för ideell skada,
Nordisk försäkringstidskrift 3/2001 s 220-228
- Dufwa, Bill Anmälan av Lawson & Markesiris: Tortious
liability, SvJT 1986 s 39-50
- Hellner, Jan Ersättning till tredje man vis sak- och
personskada, i SvJT 1969 s 332-361
- Hellner, Jan
Johansson, Svante Skadeståndsrätt, 6 uppl, Stockholm 2002
- Engvall, Frida (red.) Ersättning vid personskada, okt 2004, Ifu
utbildnings AB, Financial Education, Stockholm,
2004, ISBN 91- 7990-205-7
- Karlgren, Hjalmar Skadeståndsrätt, 5 uppl, Stockholm 1972
- Kleinerman, Jan De offentliga rättssubjektens skadeståndsansvar -
offentlighetsrättslig reglering med privaträttslig
metod, JT 1991-92 s 63-84.
- Lech, Halvar Skadeersättning för personskada, Stockholm
1973

Roos, Carl Martin	Ersättningsrätt och ersättningssystem, Stockholm 1990
Förarbeten	
Prop. 2000/01:68	Ersättning vid ideell skada, Stockholm 2001
SOU 1995:33	Ersättning vid ideell skada vid personskada, Slutbetänkande av kommittén om ideell skada, Stockholm 1995
SOU 1992:84	Ersättning för kränkning genom brott, Stockholm 1992

Rättsfallsförteckning

Referat från NJA

NJA 1937 s 277
NJÄ 1938 s 233
NJÄ 1939 s 620
NJÄ 1971 s 78
NJÄ 1976 s 458
NJÄ 1979 s 620
NJÄ 1993 s 41 I och II
NJÄ 1996 s 377
NJÄ 1999 s 632
NJÄ 2000 s 521
NJÄ 2003 s 508

Referat från TSN

Cirk ref 1-2003
Cirk ref 2-2003
Cirk ref 3-2003
Cirk ref 4-2003
Cirk ref 5-2003
Cirk ref 6-2003
Cirk ref 7-2003
Cirk ref 8-2003
Cirk ref 9-2003
Cirk ref 1-2004
Cirk ref 2-2004
Cirk ref 3-2004

Referat från Brottsoffermyndigheten

Dnr 1934/2001